

Izazovi feminističke politike

PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Tamara Ivančević

Ministry of Foreign Affairs of the
Netherlands

BEFEM
ima žena pravo

Izazovi feminističke politike
PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Tamara Ivančević

Beograd, 2024

Autorka:

Tamara Ivančević

Izdavač:

Udruženje Feministički kulturni centar BeFem

Beograd, Republika Srbija

contact@befem.org

www.befem.org

©BeFem 2024.

U ime izdavača:

Jelena Višnjić

Lektura i korektura: Hristina Piskulidis

Dizajn korica i prelom: Hristina Piskulidis

Štampa: Draslar List d.o.o., Beograd

Tiraž: 250

Beograd, 2024.

ISBN 978-86-906756-0-9

SADRŽAJ

I Uvod: mogućnosti feminističke unutrašnje i spoljne politike u „državama hegemonijske muškosti“ i opis istraživanja	5
II (Ne)bezbednost	10
2.1 Socioekonomski kontekst: desno, dešnje, najdešnje	13
2.2 Zakonski okvir: kad <i>de jure</i> nije i <i>de facto</i>	24
2.3 Strukturno nasilje	28
2.4 Mediji i nasilje	35
2.5 Fondovi i finansiranje: birokratija pre smisla	39
III Socijalna pravda: utopija ili nužda	42
IV Feministička solidarnost i podsetnik za buduće zajedničko delovanje	45
V Izvori	50

I Uvod: mogućnosti feminističke unutrašnje i spoljne politike u „državama hegemonijske muškosti“ i opis istraživanja

Država je jedan od onih pojmova koje često podrazumevamo bez posebnog definisanja ili obrazloženja. Ipak, pokušaj njenog bližeg određenja dovodi do mnogih problema i kontradikcija. Država se uobičajeno definiše kao politički poredak ili organizacija koja ima jasno određenu teritoriju, stanovništvo nastanjeno na toj teritoriji i suverenu vlast.¹ Država je i skup institucija koje funkcionišu i na nacionalnom i na lokalnom nivou, što, između ostalog, obuhvata vladu, vojsku, policiju, zatvore, pravosuđe, centre za socijalni rad, kulturne, zdravstvene i obrazovne institucije.² Može delovati da je država izvan (i iznad) institucija religije, porodice i svih drugih društvenih institucija, ali u stvarnosti država pokušava da ih reguliše, zabranjujući im da postupaju na bilo koji način koji joj ne odgovara, dok je istovremeno podložna njihovim uticajima. Ovakav dinamičan odnos između države i pojedinaca, kolektivnog i individualnog, u fokusu je feminističkih istraživanja države. Feminizam se tako bavi onim „svakodnevnim“, kako u unutrašnjoj tako i u spoljnoj, te međunarodnoj politici.³ Kritike koje su feminističke teoretičarke različitih pravaca⁴ upućivale unutar disciplina međunarodnih odnosa i politikologije, omogućile su da se pojmovi poput „države“, „moći“, „nacionalizma“, „rata“, „globalizacije“ i „bezbednosti“ detaljno analiziraju i rekonstruišu. Interpretacija i razumevanje navedenih pojmova na nivou unutrašnje i spoljne politike, umnogome su određeni socioekonomskim kontekstom u kome živimo.

Istražujući kako teorija i praksa međunarodnih odnosa proizvode i održavaju muške identitete i muška rivalstva, teoretičarka Šarlot Huper (Charlotte Hooper) zaključuje da međunarodna politika oblikuje više a ne jedan statičan maskulinitet, istovremeno favorizujući „hegemonijsku muškost“.⁵ Hegemonijska muškost je ona koja odražava heteronormativnu moć muškaraca i „zapadnu misao“ (anglosaksonsku filozofsku tradiciju),

1 Vukašin Pavlović, „Država i demokratija“, u *Savremena država: Struktura i socijalne funkcije*, ur. Vukašin Pavlović i Zoran Stojiljković (Beograd: Konrad Adenauer Stiftung, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Centar za demokratiju, 2010), 14.

2 John Hoffman, *Gender and Sovereignty. Feminism, the State and International Relations* (New York: Palgrave, 2001), 177–178.

3 Srđan T. Korać, „Feminističke teorije međunarodnih odnosa: akademski ‘beskućnik’ i u 21. veku“, *Međunarodni problemi*, 69, no. 2–3 (2017): 350.

4 Džudit Alen (Judith Allen), Vendi Braun (Wendy Brown), Sintija Kokburn (Cynthia Cockburn), Rejvin Konel (Raewyn Connell), Barbara Erenrajh (Barbara Ehrenreich), Sintija Enlou (Cynthia Enloe), Nensi Hiršman (Nancy Hirschmann), Šarlot Huper (Charlotte Hooper), Gerda Lerner (Gerda Lerner), Kerol Pejtmán (Carole Pateman), En Tikner (Ann Tickner) i druge.

5 Charlotte Hooper, *Manly States. Masculinities, International Relations, and Gender Politics* (New York: Columbia University Press, 2000), 8–9.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

te zasniva i održava „državu hegemonijske muškosti”⁶. Dakle, sve današnje evropske (nacionalne) države, uključujući i Srbiju, jesu takve države. Zanimljivo, prva država koja je objavila da je usvojila feminističku spoljnu politiku bila je Švedska 2014. godine.⁷ Neuspeh stvarne primene ove politike možda najbolje ilustruju dozvoljeni protesti i okupljanja neonacista⁸, predstavnici demokratske stranke sa neonacističkom prošlošću⁹ i propale imigracione politike.¹⁰ U tom kontekstu neophodno je postaviti pitanje urođenih politika i da li su one po sebi dovoljne za sprovođenje feminističkih unutrašnjih i spoljnih politika, kako u državnim institucijama i međunarodnim telima tako i na globalnom tržištu. Način njegovog vođenja i funkcionisanja stvara sve veći ekonomski rascep između bogatih država i bogate elite i sve većeg broja ljudi koji žive u siromaštvu ili na ivici siromaštva, i država čiji se resursi i radna snaga eksploatišu zarad centra kapitala. Zbog svega navedenog, decentralizacija je preduslov i prizma kroz koju bi bilo nužno razmatrati feminističku unutrašnju i spoljnu politiku, i to:

- Decentralizacija novca,
- Decentralizacija resursa,
- Decentralizacija institucionalne moći,
- Decentralizacija znanja,
- Decentralizacija medija i medijske pažnje,
- Decentralizacija radne snage,
- Decentralizacija kulture.

Stavljanje decentralizacije kao osnovne kategorije odlučujuće je za stvaranje uslova sprovođenja feminističkih politika. Aktivistkinje¹¹ na lokalnu i njihova borba sa najrazličitijim formama desnog i antirodnog od presudnog su značaja za ostvarivanje kvalitetnog i dostojanstvenog života ugroženih grupa. Ovo istraživanje predstavlja nastavak upoznavanja situacije na lokalnu u Srbiji, započetog u gradovima Kruševac („Alternativni centar za devojke“ i „Romani Cikna“), Leskovac (Udruženje „Žene za mir“), Vlasotince („SOS Vlasotince“) i Tutin („Impuls“), a iznetog u publikaciji [Pokret ka pokretu. Analiza antirodnh i desnih uticaja u lokalnim zajednicama](#)

6 Ibid.

7 UN Women, [Gender Responsive Approaches to Foreign Policy and the 2030 Agenda: Feminist Foreign Policies](#) (2023), 1.

8 Deutsche Welle, [“Neo-Nazis and anti-fascists clash in Sweden,”](#) September 30, 2017.

9 Leo Sands, [“Sweden election: How an ex neo-Nazi movement became kingmakers,”](#) *BBC News*, September 15, 2022.

10 Sonya Ciesnik, [“Sweden as we know it is dying’: From welcoming migrants to discouraging them,”](#) *InfoMigrants*, February 10, 2023.

11 Pod „aktivizmom“ i „aktivistkinjama“ se u ovom radu podrazumeva svaki vid feminističkog otpora desnom i antirodnom – otpor koji se pruža kroz aktivnosti, obrazovanje, institucije, na ulici i drugo.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

u Srbiji. U ovom radu fokus je na aktivistkinjama iz Niša, Novog Sada, Prijepolja i Beograda¹², s tim da se produbljuje razumevanje desnog i antirodnog davanjem temeljnog pregleda trenutne situacije u Srbiji i njenim smeštanjem u socioekonomski kontekst Evrope¹³:

1. „Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava“, Beograd: Aleksandra Gavrilović,
2. Udruženje „Da se zna!“, Beograd: Ana Petrović,
3. „Share Fondacija“, Beograd: Mila Bajić,
4. Centar „Živeti uspravno“, Novi Sad: Milica Mima Ružičić Novković,
5. Udruženje građana „SOS Ženski centar“, Novi Sad: Nevena Cvijanović,
6. Udruženje „Ženske studije i istraživanja“, Novi Sad: Svenka Savić,
7. Udruženje Romkinja „Osvit“, Niš: Marica Pajović i Gordana Jovanović,
8. „Centar za devojke“, Niš: Tatjana Nikolić,
9. „Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju“, Niš: Nevena Petrušić,
10. Udruženje „Forum žena Prijepolja“, Prijepolje: Mileva Malešić, Mirela Fazlić, Sanja Malešić i Ljubinka Ljujić Tomašević,
11. „Žene Polimlja“, Prijepolje: Binasa Hadžalić Džigal i Edina Kapur Kukuljac.

Sagovornica Tatjana Nikolić ističe: „Decentralizacija je nužna. Ne može da ostane na tome da se osmomartovski marš događa samo u Beogradu jer je potrebno povećati vidljivost feminističkih organizacija širom Srbije. Teško se žene iz Beograda i gradova oko Beograda odluče da dođu bilo gde drugde, a zapravo ženama i organizacijama na lokalnu to mnogo znači zato što su iscrpljene, zato što su stalno na udaru, zato što je bitno da se međusobno viđamo i da se izgrlimo.“ Aleksandra Gavrilović iz „Labrisa“ podseća na neke pokušaje decentralizacije: „Mreže za prevenciju diskriminacije i nasilja razvijene su 2015. i 2016. godine u sedam gradova i u tom procesu učestvovala su i državne institucije i druge organizacije koje se nisu bavile specifično LGBTIQ+ pravima. Međutim, one nisu opstale usled nedostatka volje i razumevanja realne potrebe. Ogroman je problem što van Beograda, Novog Sada i Šapca nema LGBTIQ+ organizacija, ali bi bilo važno voditi računa o bezbednosnom pitanju prilikom otvaranja ovakvih organizacija u drugim gradovima.“ Najveći slučajevi diskriminacije su upravo iz unutrašnjosti, kaže Ana Petrović: „Slučajevi sa lokala dođu do ‘Da se zna’ kada su već prijavljeni instituciji i obično zbog sekundarne viktimizacije.“ Marica Pajović iz „Osvita“ navodi da imaju

12 Beograd je izabran isključivo zbog sedišta „Share Fondacije“ i dve LGBTIQ+ organizacije, „Da se zna“ i „Labris“, s kojima su otvorene teme koje prethodni izveštaj nije (dovoljno) pokrio budući da je sedište većine organizacija civilnog društva u Beogradu, a da je bilo važno proširiti temu desnog i antirodnog. Budući da postoji nedostatak LGBTIQ+ organizacija na lokalnu, „Da se zna“ i „Labris“ okupljaju i rade sa LGBTIQ+ osobama širom Srbije, što je bilo od posebne važnosti za ispitivanje teme decentralizacije i položaja marginalizovanih grupa.

13 Organizacije su navedene hronološkim redom kojim su rađeni intervjui. Takođe, izostavljene su titule sagovornica Svenke Savić i Nevene Petrušić prilikom navođenja citata i u dogovoru sa njima, kako se ne bi pravila hijerarhijska distanca i vrednovanje iznetih stavova među sagovornicama. Njihova ekspertiza je svakako istaknuta tokom rada.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

mnogo poziva iz istočne Srbije, posebno Zaječara i Knjaževca, jer žene tamo nemaju ženske feminističke organizacije, a imaju problem da odu same u policiju da prijave nasilje jer je mala sredina i „svako svakog zna“. U tim situacijama Marica ili koleginice zovu umesto tih žena da prijave slučaj kako bi policija pravovremeno i adekvatno reagovala. Različite marginalizovane grupe na lokalnu još teže ostvaruju svoja prava, ako ih uopšte ostvaruju. „U Prijepolju nema romske organizacije, a od pre nekoliko godina ni koordinatora za romsku zajednicu – opština je ukinula funkciju jer ‘nema potrebe za tim’.“¹⁴ Ujedno, „Romkinje su grupa žena do kojih u Prijepolju nismo uspele da dopremo i da njihova iskustva integrišemo u naš rad.“¹⁵

Pravnica Nevena Petrušić naglašava važnost decentralizovanog delovanja feminističkih organizacija: „Naročito treba obratiti pažnju na organizacije u malim sredinama, skoro da se ništa nije učinilo na podsticanju žena iz seoskih sredina, a sve je to prostor gde treba da delujemo.“ Binasa Hadžalić Džigal, jedna od osnivačica organizacije „Žene Polimlja“, radi upravo sa ženama koje su izgubile posao i vratile se poljoprivredi i preradi proizvoda: „Mapiranje problema počelo je sa beračicama malina, pa se dalje širilo. Cilj nam je da pomognemo ženama da se udruže i da prezentuju i prodaju svoje proizvode. Osnovna zamisao je bila borba protiv siromaštva žena i ekonomskog nasilja. Svakodnevno svedočimo tome da su žene podložnije drugim tipovima nasilja kada nemaju ništa svoje.“ Edina Kapur Kukuljac dodaje: „Neke žene ne dobijaju dozvolu od svojih muževa da nam se pridruže na sajmu i predstave svoje proizvode. Poznajem i ženu koju muž neće da odveze kod lekara kada je bolesna nego joj kaže da mora da bude kod kuće. Pokušavamo da povežemo što više žena kako bi one imale svoje mreže.“

Koliko su organizacije na lokalnu ključne za dugoročne i korenite promene pokazuju iskustva „Forum žena Prijepolja“: „Reakcije zajednice zavise od teme i toga koliko duboko zadirete u postojeće obrasce. Recimo, ova tema o pravu žena na nasleđivanje je baš teško pala zajednici jer se podrazumeva da će se žena odreći svog dela. Mi smo imale sastanke na tu temu u celom Zlatiborskom okrugu i plakale smo, čini mi se, prilikom svakog. Jako nas je pogodila ta tema, a i žene sa kojima smo razgovarale imale su mnogo različitih osećanja. Kada govorimo o nasilju nad ženama, mi delujemo kao neki vid kontrolora u zajednici jer smo odavno otvorile temu nasilja i stalno pričamo o tome, tako da su ljudi oprezniji, jer znaju da ćemo saznati ako procuri neka informacija.“¹⁶ Dakle, pored pojma *decentralizacije*, feministička politika mora da uključi i pojam *delovanja*, i to baš onakav kako ga politikološkinja Nensi Hiršman (Nancy Hirschmann) razume: „Pojam delovanja leži u srcu feminističke teorije slobode; ali [...] ovo delovanje uključuje predstavu o sebi koja je duboko smeštena u odnos; uključuje prepoznavanje načina na koji naše moći i sposobnosti proizilaze iz određenih odnosa i

14 Mirela Fazlić.

15 Ljubinka Ljujić Tomašević.

16 Sanja Malešić.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

konteksta i omogućene su njima. [...] Drugi i ja onda nisu suprotstavljeni, već povezani.¹⁷ Da bismo jedan prostor ili jedno polje delovanja uopšte nazvali feminističkim, ono mora biti bezbedno. U nastavku rada pojam bezbednosti posmatra se kroz socioekonomski kontekst, zakonski okvir, strukturno i medijsko nasilje i nesigurnost fondova od kojih neretko zavisi terenski i drugi rad aktivistkinja.

17 Nancy J. Hirschmann, "Revisioning Freedom. Relationship, Context, and the Politics of Empowerment," in *Revisioning the Political. Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, ed. Nancy J. Hirschmann and Christine Di Stefano (New York and London: Routledge, 2018), 70–1.

II (Ne)bezbednost

Teoretičar međunarodnih odnosa Ken But (Ken Booth) smatra da bezbednost i emancipacija predstavljaju dva lica iste medalje, jer bezbednost predstavlja odsustvo pretnji, a emancipacija uklanjanje ograničenja (rat, siromaštvo, nedostupnost obrazovanja, politički pritisci) da ljudi slobodno biraju.¹⁸ Posmatranje bezbednosti kroz ideju emancipacije dozvoljava integrisanje tradicionalno polarizovanih dimenzija u međunarodnim odnosima: unutrašnje i spoljne politike, visoke i niske politike, i naizgled jednostavnijeg održavanja unutrašnjeg reda u odnosu na nedodirljivu i haotičnu sferu međunarodnih odnosa.¹⁹

Bezbednost se može posmatrati u odnosu na prisustvo/odsustvo adekvatnog rada institucija, infrastrukture, osvetljenja, telekomunikacione mreže i svakako ličnog osećaja bezbednosti koji je povezan sa svim prethodno pomenutim: „Što se tiče poverenja u institucije, često kažem: samo da mi ne zatrebaju. Ne bih volela da mi život zavisi od njih. Nesigurnost mi se posebno povećala nakon Kovida-19. Kad sam sa ćerkom, moj osećaj straha i nesigurnosti je na još većem nivou.“²⁰ „Živim u centru Novog Sada, ali ne smem posle 21h da izađem napolje da prošetam svog psa zato što smo moje drugarice i ja imale mnoga iskustva seksualnog uznemiravanja.“²¹

Anketa o bezbednosti devojaka i žena na javnim mestima u Nišu, koju je sproveo „Centar za devojke“, pokazala je da se samo 6,6% devojaka oseća potpuno bezbedno.²² Ulice, prolaze, autobuska stajališta, gradski prevoz, mostove i nadvožnjake devojke vide kao najnebezbednija javna mesta.²³ I druge sagovornice navode odsustvo osećaja sigurnosti: „Mene je to što sam osoba sa invaliditetom od rođenja štitalo u jednom delu jer se ljudi plaše da ne naprave neku štetu. Suština je, ipak, da kad od ivičnjaka do konkursa za posao imaš utisak da piše ‘tebi tu nije mesto’, ne možeš da se osećaš bezbedno.“²⁴ „Mislim da niko više nije bezbedan, ni na ulici, ni u školi... Znamo i sami šta se desilo 3. maja 2023. godine. Nekad se možda ne osećam bezbedno ni u autobusu.

18 Ken Booth, „Security and Emancipation,” *Review of International Studies*, 17, no. 4 (1991): 319.

19 Ibid., 322.

20 Mirela Fazlić.

21 Nevena Cvijanović.

22 Sara Plazinić, *Bezbedne* (Niš: Centar za devojke, 2023), 8.

23 Ibid., 9.

24 Mima Ružičić Novković.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Koliko smo bezbedni i u zgradi – pre mesec dana je devojka silovana u liftu.²⁵ „Vidite šta nam se dešava. Dete je ubilo svoje vršnjake. Nešto što smo gledali da se događa u SAD-u, što je bilo negde tamo, sada je došlo ovde. Ljudi jesu ugroženi. Mnogi iz očaja, nemoći, usled siromaštva ili nenalaženja izlaza iz svoje situacije mogu da budu spremni svašta da urade. Uvek moramo biti na oprezu. Ja sam uvek zabrinuta za svoju decu – i kada su u školi, na ulici, kada izađu da se igraju u parku.“²⁶ „Kada biramo neki prostor u kom kao organizacija radimo nešto, obavezno vodim računa gde je, kako se ulazi, gde su izlazi i koliko je blizu policija.“²⁷

Nažalost, nemali je broj ekstremnih slučajeva nasilja koje su počinili pripadnici/pripadnice institucija, poput policijske torture (zlostavljanje i polno uznemiravanje LGBTIQ+ osoba,²⁸ napadi na građane prilikom protesta,²⁹ fizičko maltretiranje osumnjičenih za krivična dela³⁰) i akušerskog nasilja.³¹ Ekstremni vidovi nasilja dogodili su se i usled nepridržavanja preporučenih mera i procedura, kao što su ubistva žena u/ispred institucije.³² Ovakvi primeri svedoče o stepenu nasilja koje država može vršiti nad svojim građanima/građankama. Kako sagovornica Ana Petrović naglašava: „Jedan nivo sigurnosti je to da ne dovodiš u pitanje svoju prihvatljivost. Drugi da se krećeš u društvu koje je emancipovano, informisano i edukovano. Ali kada se dođe do sistema, osoba se oseća ultimativno nebezbedno – da pomisliš da ćeš iskrvariti dok dođe hitna pomoć ako te udare kola, ili da policija neće doći ako se dogodi nešto strašno. Važno je imati poverenja u institucije i da će one raditi svoj posao, jer tada možeš da se nadaš oporavku. Ali mi nemamo to poverenje i institucije čine sve da ga imamo sve manje, a onda bezbednost nije ostvariva.“

Inače, zvanična statistika o broju femicida u Srbiji i dalje ne postoji. [Godišnje izveštaje o broju femicida u Srbiji](#) od 2010. godine redovno vodi organizacija civilnog društva „Autonomni ženski centar“ na osnovu medijskih izveštaja. Od ove godine dostupna je i platforma „[Femicid memorijal](#)“, nastala u znak sećanja na 391 ubijenu ženu i 15 ubijenih devojčica u periodu od 2011. do 2023. godine, kojom se ponovo poziva država na uspostavljanje Nacionalnog mehanizma za praćenje i analizu slučajeva femicida.³³ U Srbiji je seksualno uznemiravanje čest oblik nasilja nad ženama: 42% ispitanica navelo je da je bilo izloženo nekom obliku

25 Gordana Jovanović; Beta, „[Silovao devojku u liftu zgrade u centru Niša](#)“, N1, 12. februar 2024.

26 Marica Pajović.

27 Tatjana Nikolić.

28 Beta, „[Održan protest u znak podrške LGBT+ osobama: Zahtevamo da se policajci hitno krivično procesuiraju zbog zlostavljanja](#)“, NIN, 7. mart 2024.

29 Al Jazeera Balkans, „[Policija razbila proteste i tukla demonstrante ispred Skupštine Beograda](#)“, 24. decembar 2023.

30 Vuk Z. Cvijić, „[Zlostavljanje i tortura u policiji i zatvorima. Kesa na glavu, čizma za vrat](#)“, Forum Radar, 25. april 2024.

31 Marina Mijatović, Jelena Stanković i Ivana Soković Krsmanović, „[Tretman žena u ginekološko-akušerskim ustanovama](#)“ (Izveštaj, Advokatska kancelarija Mijatović & Pavlović, 2022).

32 Autonomni ženski centar, „[Podaci o femicidu u Srbiji od 2011. godine](#)“, 2024.

33 Autonomni ženski centar, „[Poziv na aktivnosti obeležavanja Dana sećanja na žene žrtve nasilja](#)“, 16. maj 2024.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

seksualnog uznemiravanja nakon svoje 15. godine.³⁴ Ovaj oblik nasilja posebno je zastupljen među ženama mlađim od 30 godina (54%) i među ženama koje nemaju decu (53%).³⁵ Istovremeno, organizacija „Da se zna“ beleži [slučajeve nasilja motivisane homofobijom i transfobijom](#). U periodu od jula 2020. do avgusta 2023. dokumentovala je 233 protivpravna akta motivisana homofobijom ili transfobijom, od čega je tek 71 slučaj (30,47%) bio prijavljen i nekoj nadležnoj instituciji.³⁶

Neadekvatno ili nikakvo sankcionisanje seksualnog nasilja³⁷, napada iz mržnje na homoseksualne osobe³⁸, bahate vožnje³⁹, nekažnjavanje medija za neodgovorno i neetičko izveštavanje⁴⁰, zataškavanje slučajeve pogibija radnika na radnim mestima⁴¹, mnogobrojni primeri nasilja nad prosvetnim radnicima⁴² i slučaj jedanaestogodišnje devojčice koju su vršnjaci iz odeljenja fizički i seksualno zlostavljali⁴³ potvrđuju da je lični osećaj sigurnosti ozbiljna privilegija i zabluda. Ubistva devetoro dece i čuvara, i ranjavanje još petoro dece i nastavnice iz Osnovne škole „Vladislav Ribnikar“, koja je 3. maja 2023. počinio trinaestogodišnjak⁴⁴, kao i ubistva devetoro mladih i ranjavanje još dvanaestoro, koja je počinio dvadesetogodišnjak sutradan, u noći 4. maja, u selima Malo Orašje i Dubona⁴⁵, pokazala su da konstantna reprodukcija nasilja u najrazličitijim oblicima i na svim društvenim nivoima, baš kao i nesankcionisanje tog nasilja imaju ogromne posledice. Višedecenijska upozoravanja feminističkih organizacija na ilegalno i legalno naoružavanje domaćinstava u Srbiji i femicide, koji su mogli biti sprečeni, kao i mirovne inicijative koje je trebalo da razbiju kult rata, pripisana su nepatriotskim namerama „stranih plaćenica“, a država se ni nakon masovnih ubistava u maju

34 OEBS, [Anketa o nasilju nad ženama koju je sproveo OEBS. Dobrobit i bezbednost žena](#) (2019), 29.

35 Ibid.

36 Matija Stefanović, Bojan Lazić, Nikola Planojević i Ana Petrović, [Prijaviš. I ništa](#) (Beograd: Da se zna, 2024), 20.

37 Nevena Bogdanović, [„Sve sistemske prepreke za žrtve silovanja u Srbiji“](#), *Radio Slobodna Evropa*, 24. mart 2021; N1 Beograd, [„Lukić: Zadovoljna sam presudom iako se čini da je Jutka dobio malo“](#), 10. jul 2020.

38 N1 Beograd, [„LGBTI+ aktivista: Najčešće posle napada ne dođe do osude i zatvorske kazne“](#), 3. mart 2023; N1 Beograd, [„Policajci pretukli mladića u Beogradu jer su mislili da je gej: Prijave odbačene“](#), 7. septembar 2023; Analitika, [„Beograd: Brutalno pretučen jer su mislili da je gej“](#), 2. novembar 2019.

39 Tanjug, [„Smanjena kazna zatvora vozaču koji je na Karaburmi pregazio dečaka“](#), *RTS*, 25. april 2023; Blic, [„Vozač ‘audija smrti’ punoletan, a u zatvoru za maloletnike“](#), *Direktno*, 22. februar 2023; Vesna Radojević, [„Suđenje Aleksandru Mitroviću: Nekoliko veštačenja i jedan falsifikat“](#), *Raskrinkavanje*, 3. jul 2019; Dušan Komarčević, [„Za nestala dva minuta snimka u slučaju ‘Doljevac’ niko neće odgovarati“](#), *Radio Slobodna Evropa*, 31. januar 2024.

40 Savet za štampu, [„Rezultati rada Komisije za žalbe i monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama od 1. jula do 31. decembra 2023. godine“](#), 2024.

41 Jelena Aleksić, [„Bezbednost i zdravlje na radu: Ko radi nek’ se boji – svega“](#), *Novi magazin*, 1. februar 2024.

42 RTS, [„Učenici koji su u Trsteniku nastavnici izmakli stolicu vraćeni u klupe: Škole se sve više suočavaju sa problemom nedostatka nastavnika“](#), *RTV*, 5. februar 2023; Z.S, [„Forum stručnih srednjih škola: Novi vid nasilja nad nastavnicima“](#), *Vreme*, 5. jun 2023; V.A, [„‘Gimnazijada’ prekinuta: Učenik pretukao nastavnika, naneo mu teške telesne povrede“](#), *Danas*, 15. maj 2024.

43 S.Z/N1, [„Zlostavljanje devojčice u školi u Toponici kvalifikovano kao silovanje“](#), *Vreme*, 13. maj 2024.

44 Senka Vlatković Odavić, Insajder dokument [„Ribnikar – Škola stradanja i sećanja“](#), *Insajder*, 1. maj 2024; Gordana Jakovljević i Veljko Medić, Dokumentarni film [„Bol“](#), *RTS*, 9. maj 2024.

45 Sanja Dragičević Babić, Dokumentarni film [„Oni nisu inicijali“](#), *RTS*, 5. maj 2024; Tamara Marković Subota, Insajder dokument [„Malo Orašje i Dubona – Mesto zločina i nezaborava“](#), *Insajder*, 2. maj 2024.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

2023. nije obračunala sa problemom ilegalnog posjedovanja oružja.⁴⁶

Mileva Malešić iz „Foruma žena Prijepolja“ sumira različite tipove sistemske (ne)bezbednosti: „Kada sagledamo državu, nebezbedni smo skroz. Roditelji koji podižu decu u ovakvom okruženju, ne samo u Prijepolju, u ovakvoj državi, imaju mnogo prepreka – kako da ih usmere, kako da ih vaspitaju i na šta da se oslone. Ja im se divim. Niti čovek može da ima poverenja u ekonomsku sigurnost, u svakom trenutku može da ostane bez posla i bez plate, niti ima zdravstvenu sigurnost. Uz vlast stoji policija koja ih slepo sluša. Ulice su mračne, nema trotoara, a deca idu kolovozima do škole u prigradskim naseljima. Zatrpali smo smećem, ekološki nismo bezbedni.“ Ljubinka Ljujić Tomašević dodaje: „Mislim da sam u mnogo većem problemu u kakvom svetu ću da odgajam svoju decu nego što su bili moji roditelji.“ Dakle, državni sistem – obrazovne, zdravstvene, bezbednosne, pravne institucije – zapravo je odavno zakazao, a pitanje je samo trenutka kada će pojedinac kome su ove institucije potrebne osetiti njihovo odsustvo. Deluje onda da se lični osećaj bezbednosti zasniva pre svega na (ne)obaveštenosti i (ne)informisanosti, a ne na stvarnom izostanku pretnji i nasilja.

2.1 Socioekonomski kontekst: desno, dešnje, najdešnje⁴⁷

Jačanje krajnje desnih partija i organizacija okarakterisalo je političku scenu Evrope prethodnih godina: nacionalistička stranka „Braća Italije“, koja ima korene u posleratnom fašističkom pokretu;⁴⁸ „Nacionalno okupljanje“ Marine Le Pen, koje ima ogromnu podršku francuskog glasačkog tela godinama unazad;⁴⁹ islamofobi iz „Partije za slobodu“ Gerta Vildersa, koji su udvostručili broj poslaničkih mesta u Holandiji krajem 2023;⁵⁰ druga najsnažnija stranka u Nemačkoj je ekstremno desničarska „Alternativa za Nemačku“, koja je zajedno s neonacističkim grupama i bogatim preduzetnicima tajno dogovarala plan proterivanja miliona ljudi iz svoje otadžbine;⁵¹ ekstremna desnica u Portugalu, koja je učetrostručila broj mesta u parlamentu,⁵² i

46 Žene u Crnom, „[Stop militarizmu – za društvo bez oružja, vojske, nasilja i zločina](#)“, 13. jun 2011; Autonomni ženski centar, „[Nedelja borbe protiv nasilja upotrebom vatrenog oružja](#)“, 2. maj 2016; Udruženje žena Peščanik, „[25 godina majskih protesta u Kruševcu protiv mobilizacije za rat na Kosovu](#)“, 24. maj 2024; Vedrana Lacmanović, „[Analiza slučajeva femicida vatrenim oružjem \(jun 2017 – jun 2020\)](#)“ (Program Ujedinjenih nacija za razvoj, 2001).

47 Namerna promena nepromenljivog priloga.

48 Hina, „[Italija dobija najdesnije orijentisanu vladu od Drugog svetskog rata](#)“, *N1*, 26. septembar 2022.

49 Radio Slobodna Evropa, „[Trijumf Marine Le Pen nad Macronom oko usvojenog zakona o imigraciji](#)“, 21. decembar 2023.

50 Stefan Slavković, „[Marš desnice kroz Evropu: Antiestablišment unutar establišmenta](#)“, *NIN*, 17. februar 2024.

51 Ibid.

52 Analitika, „[Portugal: Ekstremna desnica učetrostručila broj mjesta u parlamentu](#)“, 11. mart 2024.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

uspon ekstremno desnih „demokrata“ u Švedskoj sa neonacističkim korenima⁵³ – samo su neki od primera. U slučajevima kada ne vlada krajnja desnica, priličnu moć ima „umerena“ desnica. Ono što ih sve objedinjuje je neoliberalno vođenje tržišta i surovi uslovi ostvarivanja socijalnih prava i dostojanstvenog rada. Kako naglašava sociolog Vladimir Simović: „Desnica upravlja EU veoma dugo i kreira je na način koji pogoduje interesima kapitala iz zemalja njenog centra.“⁵⁴ Interesantno, jedna od najvažnijih preporuka upućena EU u vezi sa (u)vođenjem feminističke spoljne politike iznova se ignoriše. Radi se o stavljanju prioriteta na ljudsku bezbednost tako što će se okončati normalizacija militarizacije prekidom izvoza oružja proizvedenog u Evropi i od strane kompanija registrovanih u Evropi, i aktivno podržati naponi za međunarodno razoružanje, kontrolu naoružanja i neproliferaciju.⁵⁵ Države članice EU druge su, nakon SAD-a, po obimu naoružanja koje izvoze, i činile su skoro trećinu (27%) ukupnog izvoza oružja između 2014. i 2018. godine, uglavnom na Bliski istok.⁵⁶

Ako se ima u vidu sve navedeno, ne čudi što neonacistička i neofašistička okupljanja ne nailaze na adekvatne reakcije države. Neofašisti su na jednom skupu u Milanu sinhrono dizali ruke u „rimski pozdrav“, pri čemu je tamošnji Vrhovni kasacioni sud okarakterisao njihov nastup kao dozvoljen, budući da „ne remeti javni red i mir, odnosno ne služi obnovi fašističke partije u Italiji“.⁵⁷ Poznati su i primeri neadekvatnih reakcija i ignorisanja protesta neonacista u „demokratskoj“ Švedskoj⁵⁸, niza aktivnosti Nordijskog pokreta otpora⁵⁹ i neonacističkih okupljanja u Nemačkoj.⁶⁰

Sagovornica Nevena Petrušić rezimira: „Rast ekstremno desnih i antirodnih pokreta je nešto što od država koje su privržene ideji ljudskih prava, zahteva nove odgovore. Ako ovi pokreti jačaju u jednoj državi i ako su konstantni novi incidenti, morate da delujete preventivno. Odgovornost države i međunarodne zajednice je da šalju jasne poruke. Međunarodna zajednica veoma često koristi gomilu fraza u svojim rezolucijama, ali ona nije nešto imaginarno. U međunarodnim organizacijama sede predstavnici različitih država. Problem je što se čini da su ljudi na tim visokim pozicijama veoma malo, ili čak uopšte nisu, u kontaktu sa stvarnim životom.“ Aleksandra Gavrilović iz „Labrisa“ i Mila Bajić iz „Share Fondacije“ takođe primećuju uvezanost i jačanje desnih pokreta: „Sada su desni pokreti mnogo više povezani na međunarodnom nivou uz narativ o porodičnim vrednostima i tradiciji, koji ugrožava prava žena i LGBTIQ+ prava. Feministički i LGBTIQ+ pokret

53 Alison Sargent, [“‘Swedish society has changed’: The rise of the far-right Sweden Democrats.”](#) *France* 24, September 20, 2022.

54 Slavković, „Marš desnice kroz Evropu“.

55 Nina Bernarding and Kristina Lunz, [A Feminist Foreign Policy for the European Union](#) (The Centre for Feminist Foreign Policy, 2020), 58.

56 Peter D. Wezeman, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Nan Tian, and Siemon T. Wezeman, [Trends in International Arms Transfers, 2018](#) (SIPRI Fact Sheet, 2019), 5.

57 Slavković, „Marš desnice kroz Evropu“.

58 Associated Press, [“Neo-Nazis, Counter-Protesters Rally in Sweden.”](#) *Voice of America*, August 25, 2018.

59 Yle News, [“Wednesday’s papers: Neo-nazi training, employment discrimination, fighting swans.”](#) June 10, 2020.

60 Tobias Buck, [“Germany on edge as neo-Nazis turn attention to mainstream figures.”](#) *Financial Times*, June 21, 2019.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

je razbijen i dugo se sistematski radilo na tome.“⁶¹ „Desne ideologije su lakše za praćenje, imaju jednu jasnu nit, rigidnije su i zbog toga su više ujedinjene; ljudska prava su komplikovanija i kompleksnija.“⁶² Dodatno, Mila Bajić ističe digitalnu dimenziju, koja u velikoj meri olakšava funkcionisanje desnih pokreta: „Analogni i digitalni svet nisu razdvojeni i važno je biti svestan toga koliko ono što se razmenjuje u digitalnom svetu utiče na i oblikuje naše stavove i misli. Ujedno, prezasićenost informacijama je dovela do desenzibilizacije ljudi. Ako se tome dodaju takozvani ‘ratnici iza tastature’⁶³, čiji je cilj da delegitimizuju svaku vest koja se pojavi, jasno je da je publika u stanju konstantne sumnje.“ Nesigurnost je, dakle, jedno od najplodonosnijih tla desnog i antirodnog.

Paralelno sa desenzibilizacijom i dezinformisanošću odvija se i ekstremno bogaćenje malog broja ljudi usled decenijskog odsustva internacionalnog i državnog zakonodavstva koje bi regulisalo velike platforme i kompanije u digitalnoj sferi, „koje su još od dvehiljaditih puštane da rade šta god hoće, pod izgovorom ‘inovacija u cilju unapređivanja’.“⁶⁴ Postavljanje profita ispred čoveka i njegovih sloboda i prava umnogome objašnjava dopuštanje i nesankcionisanje narativa mržnje i isključivanja na internetu. U svojim najekstremnijim oblicima, ovakva politika može podsticati ili opravdavati zločine protiv čovečnosti, kao u slučaju ubijanja, mučenja, silovanja i raseljavanja pripadnika/pripadnica indoarijskog naroda Rohindža 2017. godine, kada je kompanija „Meta“ profitirala od algoritamskih sistema koji su prikazivali „zapaljivi“ sadržaj – uključujući onaj koji zagovara mržnju, predstavlja podsticanje na nasilje, neprijateljstvo i diskriminaciju.⁶⁵ Cenzurisane upotrebe zastave Palestine na društvenim mrežama⁶⁶, kao i zabrana isticanja palestinske zastave na takmičenju „Pesma Evrovizije“ uz istovremeno učestvovanje izraelske pevačice⁶⁷, pokazuju isprepletenost državnih i internacionalnih političkih interesa i regulisanja digitalne sfere.

Kada je reč o Srbiji, jačanje „umereno“ desnih i ekstremno desnih formalnih i neformalnih grupa i političkih partija ne zaostaje. Sociolog Jovo Bakić ističe uticaje iz inostranstva i saradnje sa drugim državama: „Može se prepoznati idejni uticaj Aleksandra Dugina i oligarha Konstantina Malofejeva, ekstremno desničarske ‘Nacional-demokratske partije Nemačke’ i radikalno-desničarske ‘Alternative za Nemačku’, kao i radikalno-desničarske ‘Slobodarske partije Austrije’.“⁶⁸ Oslanjajući se na lokalni kontekst ratova 90-ih i ionako loše ekonomske uslove, dodatno pogoršane inflacijom nakon pandemije kovida 19 i rata u Ukrajini, desni narativ

61 Aleksandra Gavrilović.

62 Mila Bajić.

63 U originalu: „keyboard warriors“, osobe koje objavljuju uvredljive ili agresivne komentare i postove na internetu, obično prikrivajući svoj pravi identitet.

64 Mila Bajić.

65 Amnesty International, „[Myanmar: Facebook’s systems promoted violence against Rohingya; Meta owes reparations – new report](#),” September 29, 2022.

66 Human Rights Watch, „[Meta’s Broken Promises. Systemic Censorship of Palestine Content on Instagram and Facebook](#),” December 21, 2023.

67 Euronews, „[Eurovision organiser vows to remove Palestinian flags or symbols](#),” May 5, 2024.

68 Ivana Pejičić, „[Jačanje ekstremne desnice u Srbiji: Ko koga kontroliše?](#)“, *Novi Magazin*, 11. septembar 2022.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

ne prestaje da se popularizuje upravo zahvaljujući pojednostavljenom poimanju društvene stvarnosti. Srpska napredna stranka (SNS), koja je zaposela većinu institucija od kada je na vlasti (2012), stvara i dozvoljava konstantnu atmosferu nasilja na svim društvenim nivoima. Kako je naveo istoričar Milivoj Bešlin: „Nasilje države je možda i najopasniji vid fašizma. Vrlo često desničarski tabloidi kod nas i intelektualci desničarske i ultradesničarske provenijencije pozivajući na linč političkih protivnika i svih onih koje percipiraju kao ‘drugačije’ u stvari podstiču realno nasilje, iako ga sami ne praktikuju.“⁶⁹

Indirektnu i/ili direktnu podršku i saradnju državnih organa sa desnim formalnim i neformalnim grupama decenijama unazad najbolje ilustruju primeri nesankcionisanja i neprocesuiranja navijača, rasističkih skupova i akcija „Levijatana“, „Narodnih patrola“, „Obraza“ i „Srbske akcije“, skupova za rehabilitaciju kvislinga Milana Nedića,⁷⁰ veličanja Draže Mihajlovića,⁷¹ crtanja murala ratnim zločincima⁷² i kukastih krstova po spomeniku Šabanu Bajramoviću i spomeniku narodno-oslobodilačkoj borbi u Nišu,⁷³ napadanja antifašističkog novosadskog prostora i kafića „Crni ovan“⁷⁴ i opstajanja neonacističkih bendova („Sorab 28“, „Proviđenje“, „Kristalna Noć“, „Terror 88“, „Iz Revolta“),⁷⁵ uz istovremeno bacanje suzavca na koncertu grupe „Kal“ koja svira romsku muziku.⁷⁶ Marija Đorić, stručnjakinja za ekstremizam i naučna saradnica Instituta za političke studije, naglašava: „Bend ‘Krv i čast’ ima ogranke širom sveta, uključujući i našu zemlju, i ima izdavačke kuće, radio-stanice i vrlo bogatu produkciju koja se reflektuje i na našu zemlju. Ta muzika se koristi za jednu perfidnu regrutaciju omladine i zato mora da se povede računa o njenom uticaju.“⁷⁷

Aktivistkinja Tatjana Nikolić govori takođe o uticaju ekstremne desnice na omladinu: „Fašisti su veoma aktivni i njihove ideje se šire među mladima. Dečko koji je nosio antifa majicu je izboden,⁷⁸ a prilikom projekcije filma ‘Albanke su naše sestre’ fašisti su nagnuli na prostor gde je projekcija trebalo da se održi.⁷⁹ Niš mora da ostane antifašistički grad, ne sme da bude nikako drugačije.“ Promena naziva ulica samo je jedan od pokušaja da se deo istorije izmeni u skladu sa nacionalizmom kao vodećom ideologijom. U Nišu je to bio slučaj sa

69 Jelena Đukić Pejić, „[Budi ti antifašista, ali u svoja četiri zida](#)“, *Deutsche Welle*, 28. jun 2019.

70 Tomislav Marković, „[Milan Nedić i Srpska državna straža: Veličanje kvislinga u Beogradu](#)“, *Autonomija*, 18. februar 2024.

71 Free Media, „[Bošnjačke partije osudile postavljanje bilborda sa likom Draže Mihajlovića](#)“, 10. oktobar 2023; Peščanik, „[Ratni zločinac Draža Mihajlović](#)“, 21. mart 2012.

72 Radio Slobodna Evropa, „[Građani pokušali da uklone mural Mladiću u Beogradu, pa ga precrтали srcem](#)“, 8. maj 2023; Aleksandar Nasteovski, „[Mapa srpske sramote: Svih 308 lokacija na kojima se nalaze murali Ratka Mladića po gradovima](#)“, *Nova.rs*, 14. mart 2023.

73 Đukić Pejić, „Budi ti antifašista“.

74 Aleksandra Vrbica, „[Zašto se dešavaju fašistički napadi u Novom Sadu](#)“, *Euractiv*, 12. jul 2023.

75 Dušan Komarčević i Marija Živanović, „[Bendovi u Srbiji nekažnjivo promovišu nacizam](#)“, *Radio Slobodna Evropa*, 13. novembar 2020.

76 Đukić Pejić, „Budi ti antifašista“.

77 Ibid.

78 Ibid.

79 Radio Slobodna Evropa, „[Producenti filma ‘Albanke su naše sestre’ traže kažnjavanje ekstremista](#)“, 23. jun 2017.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Ulicom Božidara Adžije, narodnog heroja i komuniste, koja je preimenovana u Ulicu Dragiše Cvetkovića, koji je potpisao Trojni pakt sa nacističkom Nemačkom i učestvovao u uvođenju zakona protiv Jevreja i Roma,⁸⁰ a u Prijepolju inicijativa Eparhije mileševske da promeni ime centralne ulice, nazvane po Vladimiru Periću Valteru.⁸¹ Da antifašističko nasleđe predstavlja problem za pojedine u Prijepolju, pokazuje i odlomljena ploča na bisti narodnog heroja Vladimira Perića Valtera u dvorištu škole koja nosi njegovo ime,⁸² kao i skrnavljenje spomen-kompleksa „4. decembar“ i spomenika u Parku „Narodnih heroja“, čiji počinioci ni dan-danas nisu otkriveni.⁸³

Sociolog Miloš Perović objašnjava zbog čega ponekad ekstremno desne organizacije (Humanitarna fondacija „Junak“, Organizacija za zaštitu prava životinja „Levijatan“, Organizacija „Kormilo“ koja se zalaže za socijalnu pravdu) koriste humanitarni imidž kao paravan: „Fašističke organizacije ovakvim akcijama pokušavaju da se – iskazano neoliberalnim marketinškim pojmovnikom – rebrendiraju, odnosno da ublaže sliku koju fašistička ideologija ima u javnosti još od perioda Drugog svetskog rata.“⁸⁴ Pravnica Nevena Petrušić naglašava: „Ekstremnu desnicu nikako ne treba zanemariti, niti minimalizirati njen uticaj. Država mora da pošalje jasnu poruku da politika koju vodi nije u skladu sa njihovim narativima, koji uključuju i one o opasnostima po ‘srpski narod’, o jasnim ulogama i mestu žena, o odnosu prema Romima i drugo. Ima mnogo krivičnih dela ekstremno desno orijentisanih pojedinaca i grupa koja nisu procesuirana na odgovarajući način.“

I dok ne postoje ozbiljni pokušaji institucija da se suoče sa opasnim grupama, kako kriminalnim, tako i ekstremno desnim, postojala je inicijativa da se uvedu biometrijske kamere krajem 2022. godine. „Share Fondacija“ upozorila je tada na moguće posledice i zajedno sa drugim organizacijama sprečila njihovo uvođenje: „Rukovanje savremenim tehnologijama u radu javnih vlasti u Srbiji opterećeno je brojnim nepravilnostima i zloupotrebama na štetu ustavnih prava građana, posebno prava na privatnost i zaštitu podataka o ličnosti.⁸⁵ (...) Daljinsko biometrijsko prepoznavanje lika dramatično povećava sposobnost državnih organa da sistematski identifikuju i prate pojedince u javnim prostorima, ugrožavajući pravo lica na privatnost, to jest da slobodno vode svoj život i pravo na lik.“⁸⁶

Nezaobilazni centar moći desnice, od porasta nacionalizma i ratova devedesetih godina XX veka do danas, svakako je i Srpska pravoslavna crkva (SPC). Njeni najviši predstavnici kontinuirano pokušavaju da ukinu pravo

80 M.K., „[Bandur: Lokal patriotizam ne sme da bude kriterijum za dodelu naziva ulica](#)“, *Medijska kutija*, 15. avgust 2018.

81 Branko Pejović, „[Prijepolje između Valtera i kralja Vladislava](#)“, *Politika*, 19. april 2023.

82 Mirela Fazlić, „[Kome smeta Valter u Prijepolju](#)“, *Forum Info*, 11. jul 2022.

83 Citat: Mirela Fazlić; Mirela Fazlić, „[Na godišnjicu smrti narodnog heroja – Prijepolje brani Valtera](#)“, *Forum Info*, 6. april 2023.

84 Vojvođansko istraživačko-analitički centar VOICE, „[Neometano širenje mržnje](#)“, 20. mart 2020.

85 Share Fondacija, [Biometrijski nadzor na javnim površinama u Srbiji](#) (2022), 4.

86 Ibid., 3.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

na odluku o rađanju, to jest pravo na indukovani abortus u okviru zdravstvenih institucija, čak nazivajući žene koje su se odlučile na abortus „čedomorkama koje su ubile više dece nego Hitler i Musolini”.⁸⁷ Snažniji poduhvat mešanja u [Zakon o postupku prekida trudnoće](#) dogodio se 2013. godine kada je SPC i zvanično zatražila od vlasti zabranu abortusa pozivajući se na inicijativu lekara vernika koja nije bila dostupna javnosti.⁸⁸ Od 2014. godine bilo je i održavanja litija za zabranu abortusa i po nekoliko antiabortusnih „izložbi” godišnje.⁸⁹ Dve najaktivnije *anti-choice* organizacije danas jesu „[Savez za život](#)” i „[Centar za život](#)”. One su 2023. godine priredile međunarodni samit protiv abortusa u Beogradu, koji je podržala i SPC.⁹⁰ Pored konstantnih napora da ženama oduzme telesni integritet, SPC ne prestaje sa homofobnim izjavama i pretnjama. Govor mržnje najviših predstavnika SPC-a, poput onog da je vladika spreman da protiv Evroprajda „upotrebi oružje, ali da ga nema”⁹¹, da je „za pravoslavne hrišćane neprihvatljiva LGBTIQ+ ideologija”,⁹² ili da je Prajd „vrh ledenog nemoralnog brega, skup svih mana i poroka”⁹³, neupitno utiče na generisanje i doprinosi pojavi najrazličitijih oblika nasilja nad LGBTIQ+ osobama. Uvezanost SPC-a i formalnih i neformalnih desnih grupa mogla se uočiti i prilikom organizovanja litija i potpisivanja peticije protiv održavanja Parade ponosa 2022.⁹⁴ Jedan od napada dogodio se upravo na pravoslavni Božić, 7. januara 2024, kada je u potpunosti polomljen izlog Prajd Info Centra.⁹⁵ Monah manastira Kovilj rekao je jednom čoveku koji je donirao novac Centru „Živeti uspravno” da nije trebalo to da radi pošto je „Centar” instruisan od LGBT lobija i promoviše njihova prava.⁹⁶ Sagovornica Nevena Cvijanović ukazuje na čestu uvezanost desnog i verskog identiteta: „Crkvu i desničarske pokrete povezujem sa manjkom kritičkog mišljenja, jer religija umnogome traži slepo praćenje. Desničari uzimaju gotov identitet ne razmišljajući dalje o njemu.”

Da se crkvena dogma nalazi u svim institucijama, pa i naučnim, potvrđuje stalno pozivanje klerika na lingvističke konferencije o rodno senzitivnom jeziku (RSJ).⁹⁷ Patrijarh SPC-a Porfirije pozvao je u svojoj uskršnjoj poslanici 2023. godine na „obustavljanje nasilja nad srpskim jezikom” i „ukidanje odredbe protivustavnog zakona”,

87 Radio Slobodna Evropa, „[Traži se razjašnjenje Amfilohijeve izjave o čedomorstvu](#)”, 30. oktobar 2022.

88 Dušan Komarčević, „[SPC protiv abortusa: Kad Crkva udari na prava žena](#)”, *Radio Slobodna Evropa*, 6. jun 2013.

89 Srpski narodni pokret 1389, „[Međunarodna inicijativa za zabranu abortusa](#)”.

90 Nataša Anđelković, „[Ženska prava i Srbija: Međunarodni samit protiv abortusa u Beogradu, kakve mogu biti posledice](#)”, *BBC na srpskom*, 13. maj 2023.

91 M.N., „[Nikanorova kletva: Krivična prijava LGBTIQ+ organizacije](#)”, *Vreme*, 13. avgust 2022.

92 Beta, „[Porfirije: Za nas pravoslavne hrišćane neprihvatljiva je LGBTIQ ideologija](#)”, *Danas*, 11. septembar 2022.

93 Tanjug, „[Patrijarh: Gej parada vrh nemoralnog brega](#)”, *Politika*, 15. maj 2014.

94 Pejčić, „Jačanje ekstremne desnice u Srbiji”.

95 Aleksandar Nastevski, „[Na Božić demoliran izlog Prajd Info Centra u Beogradu: Maskirani napadač nogom šutirao u staklo dok ga nije razbio](#)”, *Nova.rs*, 7. januar, 2024.

96 Mima Ružičić Novković.

97 Ž.R., „[Ženski monah ili monahinja: Patrijarh i Matica Srpska opet protiv rodno osetljivog jezika](#)”, *Vreme*, 16. januar 2024; Z.S., „[Patrijarh Porfirije u novoj 'ofanzivi' na rodno senzitivni jezik](#)”, *Vreme*, 28. jun 2023.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

kojim se RSJ nameće [Zakonom o rodnoj ravnopravnosti](#) (2021), jer se iza RSJ krije „borba protiv braka i porodice“.⁹⁸ Nažalost, očuvanje srpskog jezika posmatra se kao očuvanje „srpske“ veroispovesti, što bi zapravo bila veroispovest većine stanovništva – pravoslavlje. Ovakva korelacija suvišna je i opasna, kako zbog toga što se jezik, ali i spomenici od istorijskog i kulturnog značaja (pa time i crkvene znamenitosti), mogu očuvati i zaštititi bez obzira na stepen religioznih i ateista u jednom društvu, tako i zbog podsticanja nacionalizma. Ujedno, pismo je jedna od najvažnijih tekovina čovečanstva koja pripada svima, baš kao što je i jezik jedno od osnovnih obeležja čoveka. I dok se funkcionalna pismenost, „tečna i valjana upotreba jezika – govora, slušanja i pisanja“, pogoršava,⁹⁹ [Odbor za standardizaciju srpskog jezika](#) i [Institut za srpski jezik SANU](#) bave se negiranjem mogućnosti upotrebe sufiksa za ženski rod u različitim profesijama.¹⁰⁰ Učiteljica Kapur Kukuljac primećuje: „Kad je srpski jezik u pitanju, kao supervizorka osmacima uočavam pad pismenosti iz generacije u generaciju.“ Lingvistkinja i profesorka emerita Svenka Savić detaljnije komentariše odnos prema RSJ: „Mi se krećemo u dve različite teorijske ravni i nalazimo se u dva paralelna voza. Na koji pogon ide njihov voz? Na pogon nacionalizma i verske pripadnosti, odnosno pravoslavlja. Naša teorija je da je RSJ izraz jednakosti i ravnopravnosti osoba u društvu, dok srbisti kažu da struktura srpskog jezika ne poznaje taj sufiks. Budući da je veliki broj studenata, i posebno studentkinja, iz različitih struka prošao kroz Ženske studije i Studije roda, i da ti programi dugo postoje, deluje da sve te osobe ne smeju da primenjuju RSJ u pisanju i komunikaciji, jer je otpor udruženih srbista veliki. Neke kolege i kolegice na fakultetu bile su primorane da potpišu peticiju protiv RSJ. Sa povećanjem znanja koje smo mi podelili, ide proces urušavanja tog istog znanja iz pravca vlasti, i tu uvek gubimo bitku.“

Veliki uticaj religijskih vođa, ovoga puta islamskih, prisutan je i u Sandžaku: „Kada smo izgubili staru državu i dobile ove iscepkanе državice, vera je našla svoje mesto brzinom svetlosti. Onda su počeli da se grabe oko te jedinke. Srpske institucije odmah su stavile crkvu u takav položaj da je maltene iznad države – o svemu se ona pita i o svemu odlučuje. Crkva je preuzela primat u odlučivanju o životu – kako smeš da se zoveš i šta smeš da radiš. I onda su kao pandan islamske vođe zatvorile ženu u kuću. Sve se to dogodilo gubitkom socijalizma – gubitak radnih mesta automatski je vratio ženu u kuću, i tu je ona izgubila sve. Kad je pukao socijalizam, čovek je ostao na vetrometini. Kakva god da je bila ona država, uz sve negativnosti, bila je sjajna u odnosu na ovo što je došlo. Imao si mogućnost da se udružuješ, družiš i prosvetljuješ i da širiš neku kulturu. Mogao si tada da dete organizuješ tako da ne bude na ulici iako nisi imao novac – od pionira, izviđača, malih gorana, ferijalaca, planinara, kulturno-umetničkih društava, domova kulture kakvih-takvih... Sad je to sve porušeno,

98 Sonja Gočanin, „[Srpski patrijarh 'čisti' jezik od rodne senzitivnosti](#)“, *Radio Slobodna Evropa*, 19. april 2023.

99 Svetlana Tomić, „[Funkcionalna nepismenost – provalija koja čeka](#)“, *Danas*, 15. maj 2022.

100 Do sada su izrađena tri dokumenta koja ukazuju na značaj upotrebe RSJ i usmeravaju na njegovu pravilnu upotrebu: „[Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji](#)“, „[Rodno osetljiva upotreba jezika: Predlog osnovnih uputstava](#)“ i „[Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika](#)“.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

oteto, prodato. Roditelji nemaju gde sa decom, pa ih odvođe u verske ustanove.“¹⁰¹ U mnogim gradovima verske zajednice su podeljene, a verska nastava u školama odvija se odvojeno za decu različitih nacionalnosti i veroispovesti. Građanska nastava često se ne organizuje jer nema dovoljno zainteresovane dece.¹⁰² O održavanju verske nastave u Prijepolju i okolini, sagovornica Kapur Kukuljac kaže: „Verska nastava postoji odvojeno za pravoslavnu decu i za decu islamske veroispovesti od početka školovanja. Postoji i građansko vaspitanje, ali mnogi ne biraju tu opciju. Mislim da bi bilo bolje da se verska nastava zajednički organizuje. Deca bi se snažnije učila poštovanju, a uočila bi ono što je srodno i zajedničko. Sve što je ekstremno za mene nije vera, ali mnogi uzimaju samo ono što njima odgovara iz vere i tumače je u odnosu na svoju korist. Ne možemo tako usko gledati na ljude i život.“ Binasa Hadžalić Džigal dodaje: „Moja opcija je tvrdokorna – verska nastava u verske objekte koji su novi, sređeni i ima ih na svakom koraku, dok deca trče u školu u kojoj je još uvek čučavac. Ovako na jednom času deca uče ‘ja sam vernik, ti si nevernik’, a na drugom se kao svi zajedno družu.“ Mirela Fazlić primećuje: „Česta je floskula ‘voli svoje, poštuju tuđe’ među srednjoškolcima, vidi se da je neki naučeni obrazac koji pravi distancu između Srba i Bošnjaka.“

Takve floskule koje deca uče od odraslih ne treba da iznenađuju, ako imamo u vidu da se prilikom sklapanja takozvanih mešoviti partnerstava i brakova postavljaju pitanja: „šta će biti moje dete“, „hoće li se žena odreći svoje kulture i onoga što je dobila rođenjem“ i „kako si mogla/mogao“.¹⁰³ „Jako je teško bilo ljudima iz mešovitog braka kako da vaspitaju decu, čak i u Prijepolju koje je sekularna sredina.“¹⁰⁴ O mnogobrojnim predrasudama i pritiscima na koje u Srbiji nailaze osobe iz mešoviti brakova svedoči i primer glumca Amara Mešića. „Ja sam Srbin, iz Prijepolja koje je u Srbiji. Baka i njeni roditelji i rođaci su pravoslavci, a mi muslimani, slavimo i Božić i Bajram, Uskrs i Ramazan“, kaže Mešić.¹⁰⁵ Srećom, ima ljudi kao što je Binasa Hadžalić Džigal: „Mene niko ne može ubediti da mene bolje razume neko iz Saudijske Arabije ili da mog komšiju razume bolje neko iz Sibira, nego što mi koji ceo život živimo na istom podneblju i imamo iste muke razumemo jedni druge.“

Uticaj islamskih vođa ojačao je u jednom delu Sandžaka usled visoke stope nezaposlenosti, česte infrastrukturne nerazvijenosti, kulturnih odsečenosti i međusobne netrpeljivosti i malverzacija vodećih političkih stranaka formiranih 90-ih, tokom kojih su državni autoriteti terorizovali i diskriminirali Bošnjake. Radikalniji odnos prema religiji posledica je i uticaja Zalivskih država koje su otvarale religijske dobrotvorne organizacije koje

101 Binasa Hadžalić Džigal.

102 Predrag Petrović i Marija Ignjatijević, [Resilience to Violent Extremism in Serbia: The Case of Sanjak](#) (Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy, 2022), 14.

103 Mirela Fazlić.

104 Binasa Hadžalić Džigal.

105 SandžakLive, „[Ammar Mešić, glumac iz Prijepolja: Pusti me da živim svoj život i slavim i Bajram i Uskrs](#)“, 12. decembar 2022.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

finansiraju džamije, religijske obrazovne ustanove i školovanje Bošnjaka na Bliskom istoku.¹⁰⁶ S početkom rata u Siriji, mladi bez perspektive otišli su u borbu za Islamsku državu.¹⁰⁷ Organizacija „Impuls“ iz Tutina trenutno na spisku ima preko 26 žena i dece za koje zna da su u kampu Al-Roj, čiji je povratak u zemlju trenutno nemoguć.¹⁰⁸ Ovakve okolnosti dovele su do toga da se od 1990. sve češće u Sandžaku govori o obaveznom pokrivanju muslimanki, uz pozivanje na šerijatski zakon¹⁰⁹, a nekada i o zabrani rukovanja sa ženama.¹¹⁰ „Ima pokrivenih devojčica u pojedinim selima, i jasno je da one ne mogu same da odluče o tome u tom uzrastu, niti da budu svesne vere.“¹¹¹ Binasa Hadžalić Džigal svedoči: „Postoji najezda ekstremista, vera se kao vratila, ali nažalost na žene pogubno utiče. Lokalni verski lideri slede svoje poglavare u svemu. Ne radi se samo o pokrivanju, iako jeste interesantno da su devojke pokrivena, a starije generacije žena nisu. Reč je i o tome da muškarac u nekim mestima može da ima drugu ženu, manje u okolini Prijepolja, a više u Novom Pazaru.“¹¹² I dok sa jedne strane institucije religije predano rade na odvajanju stanovništva različitih veroispovesti, na drugoj se ujedinjuju za potrebe podsticanja homofobije i mizoginije: „Kod nas i verske zajednice funkcionišu kao političke partije. Lako će se dogovoriti između sebe kad to njima pogoduje.“¹¹³ Verski vrtići i škole doprinose gubitku sekularizovanosti čitavog društva, te sužavaju moguće prostore razmene i razumevanja drugosti. Drugačiji pristup religiji takođe bi doprineo prevazilaženju jaza među vernicima, ali i između vernika, agnostika i ateista, čime sa danas uglavnom bave feministička teologija i feministička duhovnost.¹¹⁴

Uvezanost verskih i političkih lidera pogoduje jedino jačanju nacionalizma, koji je uvek isključiv. „Prijepolje je jedna građanska opcija Sandžaka i to je dosta dobro, ali skoro su počeli da se događaju nacionalni ekcesi. Pošto su starije generacije ovde uspele veoma dobro da održe međusobne odnose, konzervativne partije usmerile su se na omladinu.“¹¹⁵ Manipulacije narativima 90-ih i tišina u zajednici koja je nastala nakon počinjenih zločina, olakšavaju razdvajanje mladih: „Nije bilo nekog suštinskog dijaloga o [Štrpcima](#), čak ni na nivou opštine. Ipak mislim da na nivou zajednice postoji međusobno razumevanje za žrtve rata 1991–1994 i

106 Petrović i Ignatijević, [Resilience to Violent Extremism in Serbia](#), 7–8.

107 Tamara Ivančević, [Pokret ka pokretu. Analiza antitrodnih i desnih uticaja u lokalnim zajednicama u Srbiji](#) (Beograd: BeFem, 2023), 4.

108 Ibid.

109 Tutin Press, „[Poštovana i voljena majko, suprugo, sestro, kćeri, obuci se propisno](#)“, 2021; Fejsbuk stranica Put sredine, „[Stavljanje marame na glavu \(pokrivanje\) je stroga obaveza žene. Žena koja se pokriva je 24h u pokornosti Allahu](#)“, 27. april 2021; Islamska zajednica u Srbiji, „[Ponosna na svoj hidžab – Sumeja Kujević prva pokrivena učenica O.Š. 'Mustafa Pećanin'](#)“, 8. jun 2015.

110 Rešad-ef Plojović, „[Ponašanje prilikom rukovanja](#)“, *Novi Pazar: Fakultet za islamske studije*.

111 Edina Kapur Kukuljac.

112 Binasa Hadžalić Džigal.

113 Ana Petrović.

114 Svenka Savić, [Doprinos izgradnji mira sveštenica iz protestantskih crkava u Vojvodini](#) (Beograd: Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ i Futura Publikacije, 2017); Lisa Isherwood and Dorothea McEwan, *Introducing Feminist Theology* (London: Sheffield Academic Press, 2001); Ednan Aslan, Marcia Hermansen and Elif Medeni (eds.), [Muslima Theology. The Voices of Muslim Women Theologians](#) (Peter Lang GmbH, 2013).

115 Binasa Hadžalić Džigal.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

žrtve bombardovanja 1999. Verujem da još uvek procesuiramo ratove 90-ih.“¹¹⁶ Binasa Hadžalić Džigal živele je u Priboju za vreme rata i prelazila je granicu sa Bosnom i Hercegovinom, „dok se pucalo iz svega i svačega“, da bi otišla na radno mesto. O Štrpcima kaže: „Koliko god da smo svi u Prijepolju poznavali te otete ljude, naše sugrađane, neki su pružali otpor i nisu hteli da se spomenik napravi kod Doma kulture. Obrazloženje je bilo ‘da se Dom kulture nalazi prekoputa škole i da ne treba traumatizovati decu’. Onda je spomenik napravljen dole kod mosta, ali nisu odmah dali da budu upisana imena svih otetih, nego samo ‘naših’ iz Prijepolja. Ljudski životi su izgubljeni, a tu se merila nacionalnost i koliko se sme reći. To sve nije bilo iskreno. Ni tu se čak ne mogu složiti kao ljudi. Jedna baš tužna slika.“¹¹⁷ Ne treba zaboraviti ni kako su se srpski političari odnosili prema tom zločinu i spomeniku, još pre Srpske napredne stranke.¹¹⁸

U priči o bezbednosti, neizostavno je pomenuti ekonomsko nasilje koje se odvija kroz sporne privatizacije, netransparentnost podataka o poljoprivrednom zemljištu, različite tendere i dozvole za gradnju, ilegalnu gradnju, davanje subvencija i poreskih olakšica investitorima koji dobijaju jeftinu radnu snagu, iskorišćavanje resursa i mogućnost da odu posle određenog perioda poslovanja u Srbiji.¹¹⁹ Ovakav ekonomski kontekst posledica je neoliberalne politike – desne politike vođenja tržišta, u kojoj ne postoji rešenje prevazilaženja jaza između bogatih i siromašnih (kako država tako i pojedinaca), a prosečna potrošačka korpa i obezbeđivanje krova nad glavom bivaju nepristupačni sve većem broju ljudi. „Ljudi u ovoj zemlji nemaju osnovni životni standard, nemaju prostora da se bave svojim životima. Što se više sužava tvoj životni prostor i tvoje društveno shvatanje, to ćeš biti spremniji da prihvatiš mržnju.“¹²⁰ Prema poslednjem popisu stanovništva, mladi uzrasta 15–29 godina čine 15,8% ukupne populacije u Srbiji, što je smanjenje od skoro četiri procenata u odnosu na prethodni popis iz 2011. godine.¹²¹ Od 4.721 naselja u Srbiji gotovo svako deseto nema dece, čak 68 naselja nema nijednog stanovnika mlađeg od 50 godina, dok je u 2.894 naselja Srbije broj starijih od 60 godina dvostruko veći od broja mlađih od 20 godina. Rezultati popisa pokazali su da je u 95% naselja prisutna depopulacija, što znači da manji broj stanovnika u odnosu na 2011. godinu ima čak 4.429 naselja.¹²²

116 Mirela Fazlić.

117 Binasa Hadžalić Džigal.

118 Almir Mehonjić, „Govor koji vrijeđa“, *Danas*, 7. mart 2013.

119 Stevan Dojčinović, „Kriminalci i dalje profitiraju od privatizacije u Srbiji“, *Balkan Insight*, 4. novembar 2011; Zoran Glavonjić, „Šta je sa 24 sporne privatizacije u Srbiji?“, *Radio Slobodna Evropa*, 29. oktobar 2018; Centar za istraživačko novinarstvo Srbije, „24 privatizacije: Za deset meseci dve oslobađajuće presude“, 25. jun 2019; Dragan Gmizić i Aleksandar Đorđević, „Kako izgleda život u urbanističkom haosu divlje gradnje“, *BIRN*, 13. januar 2023; Radmilo Marković, „Nemanja Stajić ozakonio zgradu Dejana Stankovića dok ona još nije ni postojala“, *BIRN*, 1. april 2024; Nova ekonomija, „Podaci o državnom poljoprivrednom zemljištu se ‘skrivaju’“, 30. novembar 2022.

120 Ana Petrović.

121 Katarina Đorđević, „UNFPA: Broj mladih u Srbiji smanjen za četiri odsto u odnosu na prethodni popis stanovništva“, *Politika*, 12. avgust 2023.

122 Katarina Đorđević, „Sve manje stanovnika u 95 odsto naselja“, *Politika*, 3. januar 2024.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

„Emigracija je ogromna, a to je sve zbog nesigurnosti i nepoverenja u državu.“¹²³

Uvezanost međudržavne, spoljne i unutrašnje politike, kao i jednosmeran odlazak kapitala u ekonomske centre moći, odlično se vidi na primeru kompanije „Rio Tinto“, u čijem slučaju i Evropska unija ignoriše ekološke demonstracije protiv uništavanja ekosistema iskopavanjem litijuma.¹²⁴ Ironično, EU želi da obezbedi dovoljnu količinu litijuma za električne automobile. Ekološki problemi su brojni, a Prijepolje je jedna od retkih opština koja je uspela da sačuva reke od mini-hidroelektrana¹²⁵: „Za odbranu reka ćemo biti u prvim redovima, u Priboju su napravile haos.“¹²⁶ Nema sumnje da je politička teoretičarka Sintija Enlou (Cynthia Enloe) bila u pravu kada je konstatovala: „Lično je međunarodno.“¹²⁷

Malo je reći da je desno i antirodno sveprisutno. Kako ističe Mima Ružičić Novković: „Svi koji se ponašaju prema ljudima kao prema objektima za mene spadaju desno. Čim ti objektivizuješ nekog, ne moraš da se zoveš ‘Obraz’ da bi se kategorizovao kao opasan, i nažalost desno se uvuklo u svaku društvenu strukturu.“ Za pronalaženje najadekvatnijih načina reagovanja, važno je ipak uočiti u kojim formama se desno i antirodno javlja. Diskriminacija stanovništva romskog porekla, odnos prema migrantima, funkcionisanje navijačkih, religijskih i ostalih desnih grupa nisu identični u svim gradovima i regijama Srbije.¹²⁸ Kada govorimo o položaju žena, mizoginiji i konzervativnim interpretacijama njihovih uloga u zajednici, koliko će institucije raditi svoj posao profesionalno i etički umnogome će uticati na kvalitet života žena. Gorući problem jeste svakako dominacija Srpske napredne stranke (SNS) – ucene, manipulacije, pretnje i prisvajanje svih institucija uz postavljanje i zapošljavanje nekvalifikovanog kadra u njima.¹²⁹ Kako je pokazalo istraživanje Tutina, Leskovca, Vlasotinca i Kruševca, politički moćnici na lokalnu jesu definitivno zajednički element. Ujedno, „desno i antirodno mora se uvek posmatrati i u odnosu na ponašanje i stavove ‘običnog’ stanovništva, to jest ‘odozdo’, što ukazuje na ogromnu potrebu direktnog i kontinuiranog rada sa zajednicom“.¹³⁰

123 Binasa Hadžalić Džigal.

124 Euronews, N1 Beograd, „[Mediji: Kuva se sporazum EU i Srbije oko litijuma](#)“, N1 Beograd, 20. maj 2024; Luka Petrušić, „[Zbog čega Rio Tinto lobira za priključenje Srbije EU ‘Oće centrala da pogreši jednom, ali ne sto puta](#)“, Radar, 27. maj 2024.

125 Srda, „[Kome trebaju mini hidroelektrane – Jesu li loša iskustva iz Prijepolja dovoljna za pametnije odluke u budućnosti?](#)“, 15. februar 2024.

126 Binasa Hadžalić Džigal.

127 Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Relations* (London: Pandora, 1990), 195.

128 Ivančević, „Pokret ka pokretu“.

129 Ibid.

130 Ibid.

2.2 Zakonski okvir: kad *de jure* nije i *de facto*

U čemu se ogleda povezanost ličnog osećaja bezbednosti, realne bezbednosti i zakona? Da li su nam zakoni potrebni ako socioekonomski kontekst ignoriše, otežava ili sprečava njihovu primenu? „Svako pitanje bezbednosti povezano je sa širim setom zakona. Svaki zakon koji naše živote uvodi u legalne procese i legalizuje naše odnose, utiče na našu bezbednost.“¹³¹ Profesorka Pravnog fakulteta u Nišu Nevena Petrušić ističe da je „posebno važna norma iz [Ustava Republike Srbije](#), koju malo ustava na svetu ima, da se dostignut nivo ljudskih prava ne sme smanjivati.“

Kada je reč o pojedinačnim zakonima, najviše medijske pažnje 2023. godine izazvao je [Zakon o rodnoj ravnopravnosti](#) usled pokušaja njegovog povlačenja, koje su inicirali SPC i predstavnici i predstavnice srbistike iz različitih institucija (Institut za srpski jezik SANU, Matica srpska, katedre srbistike). Jedan od osnovnih problema, kako sagovornica Svenka Savić navodi, jeste da „postoji prazan prostor između Zakona, onih koji treba da ga primenjuju i nas koje smo radile na njemu i objasnile ga“. Nevena Petrušić dodaje: „Zakon sam po sebi sigurno ne komunicira sa javnošću. Oni koji zakon donose i koji su nadležni da vrše nadzor primene tog zakona, treba da pripremaju teren i pogodno tle na koje će taj zakon da padne jer je reč o zakonu koji duboko zadire u patrijarhalne društvene strukture. Ako vi u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, u odseku koji se bavi rodnom ravnopravnošću, imate jednu i po zaposlenu osobu koja treba da prati primenu zakona, postavlja se pitanje ko će da kontroliše godišnje izveštaje koje će da podnese 55.000 organa javne vlasti na različitim nivoima, ako nemate ni softver da proverite ko vam je podneo izveštaj.“

Da su problemi višestruki i ne odnose se isključivo na nove zakone, pokazuje i odsustvo primene preporuka iz [Zakona o sprečavanju nasilja u porodici](#), koje bi stvorile jače i dugotrajnije veze između organizacija civilnog društva i državnih institucija: „Preporuke o saradnji sa stručnim nevladinim organizacijama ignorišu se, što sve smanjuje osećaj poverenja i sigurnosti u odnosu na institucije.“¹³² Uočen je i nedostatak u [Porodičnom zakonu](#) kod sprečavanja nasilja u porodici, jer ne uvažava okolnosti svih žena: „Kada se nasilnik romskog porekla udalji iz doma, Romkinja najčešće trpi torturu od njegovih roditelja i drugih članova porodice. Preporuka je onda da se ona izmesti iz svoje okoline, na primer u sigurnu kuću. Isti problem imaju žene sa invaliditetom jer je partner nasilnik često i osoba koja joj pomaže oko svega potrebnog, tako da je onda

131 Ana Petrović.

132 Nevena Cvijanović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

neophodno omogućiti personalnu asistenciju.”¹³³ Od posebne važnosti je inicijativa da se promeni član 23 Porodičnog zakona kako bi svi maloletnički brakovi bili zabranjeni i podložni kažnjavanju.¹³⁴ Trenutno je kroz poseban postupak moguće da lice starije od 16 godina podnese predlog sudu za dozvolu za sklapanje maloletničkog braka. Kako naglašava Marica Pajović iz „Osvita“: „Nama jeste cilj da marginalizovana deca ne ispadnu iz sistema obrazovanja i ne uđu u maloletnički brak, jer gube detinjstvo, mogućnost zapošljavanja, i jer je nasilje nad ženama kasnije u tom braku verovatnije.“ Za preventivu trgovine decom u okviru vanbračnih zajednica, neophodna je mnogo bolja saradnja između institucija.

Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenoj ustanovi jedan je od zakona koje je potrebno prilagoditi savremenom kontekstu u skladu sa istraživanjima država koje imaju drugačije zakonske regulative o indukovanom abortusu: „Kod ovog zakona dva su pitanja od posebne važnosti – do kada žena može samostalno, bez komisije, da donese odluku o prekidu trudnoće, i iz kojih razloga.”¹³⁵ To znači da bi trebalo pomeriti granicu za samostalno odlučivanje žene o prekidu trudnoće, koja je trenutno legalna do 10. nedelje, i da je neophodno u zakon vratiti socioekonomske razloge koji su ukinuti 1995. Ne treba zaboraviti da „bez mogućnosti izbora i donošenja autonomne odluke u domenu sopstvene reprodukcije, žena se ne može smatrati slobodnim ljudskim bićem jer se radi o pitanju koje je za nju od najveće životne važnosti, o pitanju koje se tiče njenog tela, njene ličnosti, njene sadašnjosti i budućnosti.”¹³⁶ I kako nas feministička teološkinja Patriša Jung (Patricia Beattie Jung) podseća, „koliko god i drugi, kasniji oblici roditeljskog staranja bili neophodni za održavanje života i zapravo kvaliteta života, podrška koja se tokom trudnoće pruža embrionu i kasnije fetusu je duboko telesna i vezana za ženu i dramatično se razlikuje od svih drugih oblika roditeljskog staranja“.¹³⁷

Kada su u pitanju LGBTIQ+ osobe, u veliki broj zakona uključeni su paragrafi koji se odnose na njihova prava, ali „primena je jako loša, poput [Zakona o radu](#) ili mera koje se donose kod zločina iz mržnje“.¹³⁸ „Zločine iz mržnje, govor mržnje i diskriminaciju tretira [Krivični zakonik Srbije](#), i za 10 godina koliko postoji član 54a, koji uključuje seksualnu orijentaciju i rodni identitet, primenio se pet puta u presudama. Zanimaruje se da taj član može da se dodeli u bilo kom trenutku istražnog procesa. Iako bi najbolje bilo da ga ustanovi inspektor koji uzima iskaz i formira slučaj, može da ga dodeli i tužilac ili sam sud, dakle, nije tačno da član mora da bude uključen od početka. Ovo je jedan od primera kako ova država ne štiti bilo koju ugroženu grupu. Govor mržnje

133 Marica Pajović.

134 N1 Beograd, „[U Srbiji sklopljena 182 maloletnička braka samo u prošloj godini, za vanbračne zajednice podataka nema](#)“, 8. maj 2024.

135 Nevena Petrušić.

136 Nevena Petrušić, „Etički diskurs o abortusu,“ u [Žene, zakoni i društvena stvarnost. Knjiga druga](#), ur. Slobodanka Konstantinović Vilić i Nevena Petrušić (Niš: SVEN, 2010), 22.

137 Patricia Beattie Jung, „Abortion: An Exercise in Moral Imagination,“ *Reproductive Health Matters* 1, no. 2 (1993): 85.

138 Aleksandra Gavrilović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

se ne kažnjava, a sankcije se ne primenjuju ni u slučajevima kada se počinitelj zna.“¹³⁹

Nacrt zakona o registrovanim istopolnim zajednicama počeo je ozbiljnije da se razmatra 2010. godine kada je više organizacija civilnog društva sastavilo i razrađivalo prvu verziju, nakon čega je 2012. godine kreirana konačna verzija pod nazivom *Model zakona o registrovanim istopolnim zajednicama* i predata nadležnim organima na razmatranje i usvajanje.¹⁴⁰ Negativna, senzacionalistička kampanja u medijima rezultirala je negodovanjem javnosti i povlačenjem svih državnih predstavnika i predstavnica iz procesa usvajanja zakona. Sličan scenario dogodio se 2020. godine kada je Organizacija za lezbejska ljudska prava „Labris“ u saradnji sa Centrom za unapređenje pravnih studija izradila *Model zakona o građanskom partnerstvu*, a nadležne institucije se nikada o njemu nisu izjasnile.¹⁴¹ Tokom postavljanja jezičkog pitanja o tome „da li će se koristiti termin ‘zajednica’, ‘porodica’, ‘brak’ ili ‘partnerstvo’, zagovaračkoj grupi je rečeno u razgovoru sa nadležnim organima da je potrebno pratiti francuski model, to jest da ne treba da postoji bilo kakva veza sa ‘brakom’, da se partnerstvo sklapa kod notara, a ne kod matičara i da ne treba da dolazi do promene prezimena“.¹⁴² I pored nalaženja konsenzusa oko terminologije, ovaj zakon nije donet do danas. „Ni demokrate nisu bile drugačije ranije, ali ono što je postojalo jeste pritisak međunarodnih institucija i njihova podrška organizacijama LGBTIQ+ osoba, što se promenilo sa novim delegacijama, ambasadorima i slično. Trenutno je međunarodnoj zajednici prioritetnije pitanje Kosova.“¹⁴³ Prema tome, „poruke međunarodne zajednice su da je došlo vreme da LGBTIQ+ zajednica sama gura svoj zakon“.¹⁴⁴ „Ono što ignorišu i državne i međunarodne institucije jeste činjenica da odsustvo ovog zakona direktno utiče na prava dece, koja se krše jer se negira da LGBTIQ+ partneri imaju decu.“¹⁴⁵ „Ne možemo mi više da poreknemo da su to stvarni životi koje mi živimo.“¹⁴⁶ Ironija je da, imajući u vidu socioekonomski kontekst i odsustvo razumevanja i empatije, „i kad se taj zakon desi ostaje pitanje kako ćemo mi da živimo.“¹⁴⁷

Zakoni koji se odnose na prava osoba sa invaliditetom su „više dobri nego što nisu“, ističe Mima Ružičić Novković iz Centra „Živeti uspravno“, i dodaje: „Problem je pre svega na nivou primene, jer pravilnici nisu usklađeni s [Međunarodnom konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom](#). Iz tog razloga Centar od 2017.

139 Ana Petrović.

140 Aleksandra Aksentijević, Mirjana Miroslavljević Bobić i Tamara Ivančević, [Izoštavanje medijske slike. S ove strane duge – izveštaj o rezultatima medijske analize. Vol.2.0](#). (Beograd: Labris, 2021), 24.

141 Ibid.

142 Aleksandra Gavrilović i Ana Petrović.

143 Aleksandra Gavrilović.

144 Ana Petrović.

145 Aleksandra Gavrilović.

146 Ana Petrović.

147 Aleksandra Gavrilović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

godine insistira na primeni svih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima jer su oni međusobno povezani. Na primer, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, [Konvencija o pravima deteta](#) i [Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena](#) imaju jako puno spojeva. Kada bismo se držali preporuka međunarodnog komiteta za praćenje primene svih tih dokumenata, sve bi se raščistilo.“

Budući da digitalna sfera nije imuna na (rodno zasnovano) nasilje, važno je osvrnuti se na zakone koji se odnose na digitalna prava i digitalnu bezbednost u Srbiji. Zaštitu podataka i pravo na privatnost garantuju [Konvencija 108+](#), Ustav Republike Srbije i [Zakon o zaštiti podataka o ličnosti](#).¹⁴⁸ Digitalna bezbednost regulisana je [Konvencijom Saveta Evrope o visokotehnološkom kriminalu](#) i [Zakonom o informacionoj bezbednosti](#), a zakonski okvir radu digitalnih medija daju [Zakon o javnom informisanju i medijima](#) i [Zakon o elektronskim medijima](#).¹⁴⁹ „Share Fondacija“ napravila je [onlajn obrazac za prijavu povrede digitalnih prava](#) kako bi dala tehničke i pravne savete ljudima koji nisu sigurni kako da postupe ako dožive neki oblik digitalnog nasilja. Zvanično, u slučaju bilo kakvih zloupotreba, uznemiravanja ili nasilja putem interneta roditelji, deca i nastavnici mogu se obratiti Nacionalnom kontakt-centru za bezbednost dece na internetu.¹⁵⁰ Ipak, nije sigurno koliko je prijava digitalnog nasilja zaživela među građanima i kada se dostupni zakoni koriste u praksi. Ono što je nažalost sigurno, jeste činjenica da se vlasnicima velikih digitalnih platformi nije nametnulo dovoljno odgovornosti: „Najvažnije je nametnuti odgovornost platformama za digitalno nasilje koje se na njima dešava, a jedini način jeste da zakoni o digitalnim servisima uključe finansijske sankcije. Vlasnici velikih platformi imaju milionske brojeve korisnika, prema tome, i ceo Zapadni Balkan da prestane da koristi određenu platformu, vrlo je verovatno da se ne bi obazirali na to. Zato je važno da se ovakvi zakoni, koji su već počeli da se uvode na nivou Evropske unije, pretoče i u zakonske okvire Srbije i regiona kako bi delovanje bilo na međunarodnom nivou.“¹⁵¹

Nevena Petrušić podseća da je kod ma kog zakona ključno sledeće: „Svaki zakon treba da štiti neke vrednosti i da usmeri razvoj društva u željenom pravcu. Dakle, kada se propisane norme primenjuju, dugoročno računamo da ćemo ostvariti određeni cilj. Međutim, raskorak između onoga što je zakon i njegov cilj i onoga što je društvena stvarnost ne sme da bude ogroman, jer ćete onda imati zakon koji ne živi i koji ne čini taj pomak napred.“ U tim situacijama jedino što sledi je lični i realni osećaj nebezbednosti: „Ja se ne osećam dobro u svetu koji 2024. nije razrešio temeljne stvari, a imao je prilike, jer je sve od legislative usvojeno i uloženo je jako puno posla.“¹⁵²

148 Share Fondacija, [Regulativa u oblasti digitalnih prava](#) (2021), 3–5.

149 Ibid., 7–8, 11.

150 Nacionalna platforma za prevenciju nasilja koje uključuje decu, [„Kako i kome prijaviti digitalno nasilje“](#), 10. jun 2021.

151 Mila Bajić.

152 Mima Ružičić Novković.

2.3 Strukturno nasilje

Strukturno nasilje odnosi se na manje ili više vidljivo nasilje u specifičnim organizacijskim ili društvenim strukturama, a ogleda se u nejednakoj raspodeli kako materijalnih tako i nematerijalnih resursa, i u nejednakoj mogućnosti odlučivanja o raspodeli tih resursa, čime je veliki deo stanovništva sprečen da ispuni svoj potencijal. Sve ovo se dešava zbog ekonomskih i društvenih struktura zasnovanih na eksploataciji i/ili kulturi nasilja.¹⁵³ Institucionalno nasilje vid je strukturnog nasilja koje se dešava kada se osoba suoči sa diskriminirajućim stavovima, verovanjima, praksama i politikama u okviru institucije. Tome su naročito izložene marginalizovane grupe. Primeri uključuju šovinističke, rasističke, mizogine i homofobne stavove i nasilne prakse u policijskim stanicama, domovima zdravlja i bolnicama, na šalterima institucija, u školi i drugo. Do institucionalnog nasilja dolazi kada zaposleni u institucijama zloupotrebljavaju svoju poziciju i moć ili svoju funkciju ne obavljaju profesionalno i etički. Aleksandra Gavrilović osvrće se na situaciju u kojoj se trenutno nalazimo: „Tu ima toliko posla, pre svega posla koji je u korenu toga kako se formiraju predrasude i stereotipi, kako se zanemaruje da neka manjina treba da ostvari određena prava i da je ugroženija u pojedinim pitanjima. To su stvari na kojima neumorno treba raditi. Većina ne vidi konkretne ljude i njihove živote i probleme iza tog konkretnog prava.“ Istraživanje [Pokret ka pokretu. Analiza antirodnih i desnih uticaja u lokalnim zajednicama u Srbiji](#) ukazalo je na mnoge probleme unutar institucija u više gradova Srbije. U ovom delu istraživanja biće prikazan deo iskustava sagovornica iz Novog Sada, Niša, Prijepolja i Beograda u radu sa državnim institucijama – policijom, socijalnim radom, obrazovnim i zdravstvenim institucijama.

Nepoverenje u institucije, strah od viktimizacije i osude, potreba za podrškom i ohrabrenjem samo su neki od razloga zašto oni koji prijavljuju nasilje žele da sa sobom povedu „osobu od poverenja“. Iako prema [Zakonu o policiji](#) to pravo postoji, često se aktivistima i aktivistkinjama ne dozvoljava da uđu u prostoriju gde se daje iskaz. O ovome svedoče Ana Petrović iz „Da se zna“ i sagovornice iz „Osvita“: „Žene se boje da idu same u instituciju. Jedna žena, koja je godinama bila žrtva nasilja, insistirala je da neko iz organizacije krene sa njom, jer se plašila zato što je neposredno pre toga ubijena ona žena ispred centra za socijalni rad. Zaposleni tamo su bili ljuti što nije došla sama: ‘Šta ti ima da budeš sigurnija ako dolazi neko sa tobom, na šta to liči, mi kao nemamo ovde obezbeđenje’.“¹⁵⁴ Psihološkinja Marica Pajović navodi da one u okviru organizacije imaju dobru saradnju sa institucijama, ali da njihove korisnice često nailaze na diskriminaciju, nerazumevanje i nepoverenje kada tamo odu same: „Nailazimo i na senzibilisane radnike i u policiji i u centru

153 Johan Galtung and Carl J. Jacobsen, *Searching for Peace. The Road to Transcend* (London: Pluto Press, 2000), 270.

154 Gordana Jovanović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

za socijalni rad, ali problem su reakcije poput: 'Ti si kriva, ti si ga navela'." Konsultantkinja na SOS telefonu, Gordana Jovanović, dodaje: „Mi zaista imamo odličnu saradnju sa policijom, ali kad korisnica ode sama, doživi totalnu diskriminaciju.“ U najtežim slučajevima institucionalnog nasilja događa se i fizičko nasilje, kao kada je u jednom mestu u unutrašnjosti inspektorka čupala i otimala telefon trans devojci, koja je došla da prijavi porodično nasilje, uz reči „ja bih te ubila“ i „nije ti ovo Beograd“.¹⁵⁵ Nevena Cvijanović priča iskustvo „SOS Ženskog centra“: „Često policija reaguje profesionalno tek kada mi iz Centra prijavimo nasilje. Neretko dobijamo i žalbe žena na neadekvatan tretman u policiji, koje dalje upućujemo ombudsmanu. Oni koji treba da nas štite, sprovode nasilje. Neke naše korisnice svedočile su tome da policajac pretuče ili udari nasilnika kada izađe na teren na prijavu nasilja, kako bi ga 'prevaspitao'.“ U „Forumu žena Prijepolja“ primećuju razliku u dostavljanju informacija od strane lokalne policije u poslednje dve godine, između ostalog, i o broju izlazaka na teren zbog prijave rodno zasnovanog nasilja: „Mi smo navikle da iz policije za nekoliko dana dobijemo bilo koju informaciju koju zatražimo.“¹⁵⁶ Odobrenje za dostavu informacija od javnog značaja zavisi inače od centrale u Beogradu: „Policija iz Beograda tačno zna kada im je u interesu da puste određene informacije. Na primer, nakon ubistava u 'Ribnikaru', slala sam dopis koji se tiče ilegalnog oružja, ali odobrenje nikada nije stiglo.“¹⁵⁷

Koordinatorica SOS službe „SOS Ženski centar“ ističe da je neophodno da postoje povratne informacije od policije i ustanova socijalnog rada kako bi nevladina organizacija znala koji je epilog konkretne prijave za nasilje: „Veoma je važno ispratiti slučaj od početka do kraja, što u ovakvoj situaciji nije moguće. Veliki problem je što ne postoji adekvatno umrežavanje sa svim institucijama i formiranje jedinstvene baze, gde bi organizacije civilnog društva koje pružaju neki vid podrške mogle da prate slučajeve sa kojima rade. Mi ovako ne dobijamo nikakvu povratnu informaciju što dovodi do neke vrste alijenacije – mi se otuđujemo od onoga što radimo jer ne znamo šta smo uradile.“¹⁵⁸ Saradnja „Labrisa“ sa centrima za socijalni rad postojala je u nekim slučajevima partnerskog nasilja, ali se radilo o pojedincima u institucijama koji su svoj posao radili odgovorno. Ono što je zapravo potrebno jeste „odluka države da takve saradnje uvek funkcionišu.“¹⁵⁹ Saradnja organizacija civilnog društva i države nije još uvek na zadovoljavajućem nivou i prisutna u dovoljnoj meri. Budući da su ove organizacije dugo radile ili i dalje rade na edukaciji zaposlenih iz različitih institucija, očekivalo bi se da su senzibilisaniji načini rada usvojeni i primenjeni u svim institucijama: „Ima i senzibilisanih ljudi, ali to su pojedinci, senzibilisanost nije sistemski prisutna. Tamo gde se radi sa ozbiljnim problemima i

155 Ana Petrović.

156 Mirela Fazlić.

157 Ljubinka Ljujić Tomašević.

158 Nevena Cvijanović.

159 Aleksandra Gavrilović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

ugroženim grupama, nema mesta nesenzibilisanima.“¹⁶⁰ Dominantni utisak je da glavni oslonac aktivistkinja i ugroženih grupa jesu pojedinci unutar institucija i da veći naponi sistema nestaju s prestankom davanja koordinacije organizacija civilnog društva: „Institucija ne preuzima odgovornost, nego je na organizaciji da ukazuje na sve poteškoće i vodi proces.“¹⁶¹

Iako bi zajednički rad organizacija civilnog društva i prosvete bio od posebne važnosti za podizanje svesti i sticanje znanja o ljudskim pravima, oblicima nasilja i reakcijama na njih, on je samo delimično prisutan. Neke pozitivne primere navode sagovornice iz Niša: „Mi držimo radionice po školama i imamo 20 sertifikovanih vršnjačkih edukatorki. Utisak nam je da su škole zainteresovane za održavanje radionica i obuka jer njima to olakšava pristup i tretiranje vršnjačkog nasilja, koje je svakako prisutno.“¹⁶² „Radimo sa 6 osnovnih i 16 srednjih škola, u Nišu i okolini. Tamo organizujemo radionice i do sada je preko 27.000 devojaka prošlo kroz te programe koji su obuhvatili, pre svega, teme: trgovina ženama, rodno zasnovano nasilje, žensko zdravlje i reproduktivna prava. Budući da pored vršnjačkih edukatorki poslednjih godinu dana imamo i edukatore, radimo na temu trgovine ljudima i sa dečacima.“¹⁶³ Nažalost, dešavaju se i negativna iskustva u saradnji sa školama, koja mogu imati opasne posledice: „Od oko 35 romske dece koja su prošla kroz [naš dnevni centar](#), njih petoro ide u školu. Jednu devojčicu je majka pokušavala da upiše u školu godinu i po dana, ali su obe škole imale izgovor ili da dete ‘ne pripada njima’ ili da ‘nema mesta’. Uz ozbiljne napore aktivistkinja, devojčica se na kraju upisala nakon nekoliko meseci u drugo polugodište.“¹⁶⁴ „Forum žena Prijepolja“ takođe organizuje različite radionice sa osnovcima i srednjoškolcima: „Jedan čas ili jedna edukacija svakako nije dovoljna za potpunu promenu svesti, ali verujem da ima nekog efekta kada deca barem čuju drugačije stavove.“¹⁶⁵ Dva incidenta vršnjačkog nasilja koja su bila izazvana verskom i nacionalnom netrpeljivošću, a podstaknuta širenjem verske mržnje u Priboju¹⁶⁶, pokazuju kako je lako manipulirati mladima i da borba protiv nacionalizma mora da bude na nivou čitave zajednice i u okviru svake institucije: „Ovakvi slučajevi doprinose stvaranju neprijateljske klime, a nisam sigurna koliko smo kao zajednica tada bili kritični i kako smo na njih odgovorili.“¹⁶⁷

Da su i institucije višeg i visokog obrazovanja nebezbedne, pokazuju slučajevi seksualnog uznemiravanja, koji nisu dobili adekvatan sudski epilog. Od ukupnog broja studenata obuhvaćenih uzorkom istraživanja iz 2022,

160 Tatjana Nikolić.

161 Aleksandra Gavrilović.

162 Gordana Jovanović.

163 Tatjana Nikolić.

164 Ibid.

165 Mirela Fazlić.

166 Al Jazeera Balkans, „[Božić je, pucaj u džamije: Četvero uhapšenih u Priboju zbog širenja mržnje](#)“, 8. januar 2024.

167 Mirela Fazlić.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

njih 271 (17%) odgovorilo je da su bili izloženi nekom obliku seksualnog nasilja na fakultetu.¹⁶⁸ Većinu oštećenih su činile studentkinje (89.3%), dok je 10.7% studenata odgovorilo da je viktimizirano na ovaj način.¹⁶⁹ Koliko je ovaj problem rasprostranjen pokazuju i svedočenja studentkinja o seksualnom uznemiravanju sa Fakulteta bezbednosti¹⁷⁰, Fakulteta dramskih umetnosti¹⁷¹ i slučaj naučno-nastavnog veća Fakulteta političkih nauka koje je za novog dekana htelo da postavi profesora prijavljenog za seksualno uznemiravanje još 2014. godine.¹⁷² Ovakvi podaci su „pokazatelj niskog nivoa svesti o problemu seksualnog uznemiravanja na univerzitetima, spremnosti da se njegove dimenzije minimiziraju, ali i visokog nivoa tolerancije na ponašanja kojima se krši seksualna sloboda i povređuje ljudsko dostojanstvo.“¹⁷³ Primeri diskriminacija i nasilja su mnogi: „Profesora sociologije je pre 15 godina prijavila jedna studentkinja dekanki fakulteta, ali je slučaj sklonjen, jer niko neće da se za vreme njihove funkcije pominje nešto tog tipa. Svedočila sam i situacijama diskriminacije Romkinja kada je jedan profesor jednoj studentkinji rekao ‘šta ćeš ti da studiraš, kao Romkinja trebalo bi da si se već udala’, a drugi ‘da se okrene licem prema zidu jer ne može da je gleda’.“¹⁷⁴ „Važno je svakako napomenuti da se vidi promena u kolektivu među profesorima i načinima na koji su, na primer, pričali viceve. Sada je veći oprez. Pokret #MeToo i druge slične priče na društvenim mrežama imale su značajan uticaj. Ipak, najbolji pokazatelj da jedna obrazovna institucija hoće da se ozbiljno bavi pitanjem seksualnog nasilja jeste broj prijave studenata i studentkinja.“¹⁷⁵

Ne sme se izgubiti iz vida ni direktni i indirektni uticaj koji SPC ima na kreiranje kurikuluma i na ozbiljan deo akademske zajednice. Podsetimo se samo protivljenja i stopiranja uvođenja seksualnog obrazovanja, oblikovanja udžbenika iz biologije i ugovora koji je ministar Branko Ružić potpisao sa SPC-om o izgradnji Obrazovno-naučnog centra.¹⁷⁶ Kako Nevena Petrušić konstatuje: „Jako su moćne snage koje izbacuju teme iz udžbenika.“ Aleksandra Gavrilović iz „Labrisa“ podseća na odbijanje akreditacije njihovog programa u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja sa kojim su hteli da uđu u škole. Da potreba za takvim programom postoji, pokazao je veliki broj zaposlenih u prosveti (nastavnici, psiholozi, pedagozi), koji je

168 Vesna Nikolić Ristanović i Sanja Čopić, [Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji](#) (Beograd: Viktimološko društvo Srbije, 2022), 61.

169 Ibid.

170 Miloš Z. Lazić, „[‘Rekao mi je da sam napeta, da zažmurim i zamislim da mi se kupka sliva niz lice’: Fakultet bezbednosti nebezbedan za studentkinje, isplivale optužbe na račun profesora](#)“, *Nova.rs*, 8. mart 2024.

171 021, „[Optužbe za seksualno uznemiravanje na FDU, profesor kaže da se radi o osvetničkoj kampanji](#)“, 16. jun 2021.

172 N1 Beograd, „[Studentkinja o Orloviću: Plašimo se da bude dekan čovek protiv kojeg postoji prijava za seksualno uznemiravanje](#)“, 7. jun 2024.

173 Dragana S. Zaharijević, Danijela Gavrilović i Nevena Petrušić, „Stavovi prema rodnoj ravnopravnosti nastavnog osoblja Univerziteta u Nišu“, u *Rodna ravnopravnost na Univerzitetu u Nišu: stanje i perspektive*, ur. Nevena Petrušić, Danijela Gavrilović i Dragana S. Zaharijević (Niš: Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, 2023), 153.

174 Svenka Savić.

175 Nevena Petrušić.

176 Sandra Petrušić, „[Bezgrešno začecje kao biološka kategorija](#)“, *NIN*, 20. septembar 2023.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

dolazio na njihove edukacije, iako za to nije dobijao bodove. Istraživanja iz 2021. pokazala su da veliki broj ispitanih nastavnika (64%) smatra homoseksualnost poremećajem, a skoro 50% nastavnika i učenika izjavilo je da nije dovoljno edukovano o LGBTIQ+ zajednici ili da se nikada nisu susreli sa temom.¹⁷⁷ Mima Ružičić Novković ukazuje na značaj uvođenja građanskog vaspitanja kao obaveznog predmeta: „Deca treba da uče o sopstvenim pravima, o ljudskim pravima, od prvog razreda. Informisanje je vid prevencije. Dokle god čovek ne zna nešto, nema ni mogućnost da donese odgovornu odluku. Po nekim vojvođanskim selima deca moraju da idu na veronauku zato što nema organizovanog građanskog vaspitanja, a uska saradnja crkvenih autoriteta sa obrazovnim institucijama dovodi do toga da oni kontaktiraju školu ukazujući joj na to šta treba da promeni.“ Osvrućući se na emancipatorsku ulogu obrazovanja, profesorka Svenka Savić ističe: „Ostavljamo tragove. Moja ideja je da moraš ostavljati pisane tragove, moraš ostavljati tragove u glavama jer je znanje moć.“ Uz sve navedene poteškoće, ne treba zaboraviti da „nije moguće izbrisati sve što je urađeno i da smo mi deo nečega što ima koren, a to je jako važno.“¹⁷⁸

Budući da su ljudi posebno osetljivi kada im je potrebna zdravstvena usluga, a da su marginalizovane grupe naročito izložene diskriminaciji, bilo je značajno sagledati dostupnost zdravstvenih institucija, usluga i brige. Nevena Cvijanović navodi da veliki broj žena u selima ima barijeru da dođe do Novog Sada jer nema organizovanog prevoza: „U selima nema domova zdravlja. U jednom selu u Sremu najbliži dom zdravlja udaljen je 24 km, a često sela nemaju ni apoteke.“ Slična situacija je i u Polimlju: „Okolna sela nemaju organizovan prevoz još od 90-ih, kada je propala firma koja se time bavila.“¹⁷⁹ „Sve seoske ambulante su ukinute, pa sela koja su udaljena po 20 km od Prijepolja nemaju više ambulantu. Nemaju organizovan prevoz, tako da moraju da plate taksi 4.000 dinara ako hoće do doma zdravlja. A kada uspeju da odvoje novac i dođu do doma zdravlja, često dobiju informaciju da ne mogu sve da završe taj dan.“¹⁸⁰ Generalni utisak Mime Ružičić Novković jeste da „zaposleni u institucijama nisu navikli na to da korisnici kolica imaju svoj stav, nego smatraju da moraju da budu ponizni u odnosu na stručnu službu; često ne komuniciraju s njima direktno, nego se obraćaju osobama koje su sa njima“.

Kada preventivni pregledi postoje u okviru brige o reproduktivnom zdravlju, oni se prevashodno odvijaju u privatnim klinikama: „Ljudi bi se začudili da kažeš da ideš kod ginekologa državno, podrazumeva se da ćeš da platiš pregled privatno. To i ne čudi ako dobijanje rezultata PAPA testa državno traje dva meseca, a

177 Gordana Trajković, Dragana Trajković i Mevlida Demić, [Stavovi nastavnika iz Vranja prema LGBT+ mladima](#) (Beograd: Krovna organizacija mladih, 2021), 20; Milana Kandić i Miroslav Stričević, [LGBT+ zajednica i njena zastupljenost u formalnom obrazovanju u Somboru](#) (Beograd: Krovna organizacija mladih, 2021), 8, 14–15.

178 Mima Ružičić Novković.

179 Binasa Hadžalić Džigal.

180 Mileva Malešić.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

privatno dve nedelje. Javlja se i pitanje privatnosti koja se u velikoj meri ne poštuje u državnom zdravstvu.¹⁸¹ Aktivistkinja Ana Petrović radila je sa više trans osoba kojima je zdravstveno osoblje namerno ostavilo otvorena vrata ordinacije tokom pregleda.¹⁸² Žene sa invaliditetom redovno se suočavaju sa diskriminacijom jer mnogi zdravstveni radnici smatraju da one nemaju potrebu za zaštitom reproduktivnog zdravlja (predrasude o trudnoći, porođaju i abortusu) ili da ne mogu da budu izložene seksualnom nasilju.¹⁸³ Mima Ružičić Novković navodi primer: „Jednom mi je u sklopu pretraga pre uzimanja jednog leka, u okviru kojih je trebalo da se uradi test na trudnoću, medicinska sestra rekla: ‘ovo vama ne treba’. Dok se drugoj ženi koja je prišla šalteru, medicinska sestra obratila sa ‘šta ćeš ti ovde na štakama, pa još i trudna?’“ Organizacije „Iz Kruga Vojvodina“ i „Iz Kruga Beograd“ omogućile su ostvarivanje makar dela zdravstvenih prava kupovinom hidrauličnih ginekoloških stolova/stolica za pojedine državne ginekološke ordinacije.¹⁸⁴ Ginekološki pregled pristupačan je i ženama sa invaliditetom u Prijepolju, a u zdravstvenim ustanovama koje nemaju prilagođene stolice/stolove, lekari pišu upute za pregled u opremljenim bolnicama.¹⁸⁵

Gordana Jovanović kaže da „Osvit“ organizuje radionice na temu reproduktivnog zdravlja i da postoji saradnja sa zdravstvenim medijatoricama koje odlaze zajedno sa Romkinjama u domove zdravlja kako bi se osećale sigurnije. Ono što ostaje veliki problem jeste da „Romkinje često nisu u položaju da odlučuju o svom telu, nego je suprug taj koji odlučuje; muška osoba i svekrva su sve i svja.“¹⁸⁶ Sagovornica Tatjana Nikolić primećuje: „Raditi na ginekologiji, a vršiti nasilje nad ženom je ‘ko dobar dan’. Nasilje ne bi smelo da se dešava upravo tamo gde je ženama potrebna sva moguća podrška, nega i briga, a tamo rade ljudi koji ne poštuju žene. Neka radna mesta mnogo više podrazumevaju i zahtevaju ljudskost, empatiju i poštovanje. Ne sme da se dešava situacija u kojoj zdravstveni radnik neće Romkinju da informiše da joj je neophodan dokument sa krvnom grupom kako bi dobila anesteziju tokom abortusa, nego joj uradi abortus bez anestezije.“ „Forum žena Prijepolja“ organizovao je sa ginekološkinjom radionice o reproduktivnom zdravlju po okolnim selima kako bi žene redovnije odlazile na preglede: „Potreban im je neko da ih informiše i da ih malo ohrabri.“¹⁸⁷ Veliki problem je svakako i normalizovano plaćanje akušerskom osoblju pred porođaj, kao i privatno vođenje trudnoća kako bi žena državno dobila termin za porođaj.¹⁸⁸ Podaci o akušerskom nasilju za Zlatiborski okrug pokazuju da se najveći broj žena tokom porođaja osećao uplašeno i bespomoćno, da nisu imale privatnost,

181 Nevena Cvijanović.

182 Ana Petrović.

183 Vanja Petrović, „[Osnaživanje žena sa invaliditetom da zagovaraju za svoja prava](#)“, *Portal o invalidnosti. Iz kruga Vojvodina*, 19. jul 2023.

184 Ibid.; Iz Kruga Beograd, „[Kampanja ‘Za sve nas zajedno’](#)“, 4. februar 2021.

185 Aleksandar Minić, „[Ginekološki pregled u Prijepolju pristupačan i ženama sa invaliditetom](#)“, *Forum Info*, 3. novembar 2022.

186 Marica Pajović.

187 Mileva Malešić.

188 Mirela Fazlić.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

da im nije bila dostupna epiduralna anestezija niti lekovi protiv bolova, a posebno zabrinjava podatak da je 14% žena iskusilo neki oblik verbalnog ili fizičkog nasilja tokom porođaja.¹⁸⁹

Pored urušenog zdravstvenog sistema, duboko ukorenjeni patrijarhalni obrasci oduzimaju ženama telesni integritet: „Neki muškarci vernici brane ženama da idu na porođaj kod muškog ginekologa. Jednom prilikom je policija morala da interveniše jer je porođaj krenuo, a muškarac je odlučio da je sam porodi kako ne bi išla kod ginekologa muškarca. Uspeli su na kraju da sačuvaju i njen život i život deteta, mada je dete imalo probleme posle u razvoju.“¹⁹⁰ „Žene koje poznajem ne odlučuju se na abortus ni u situaciji kada već imaju četvoro ili petoro dece.“¹⁹¹ „Naravno, treba postaviti pitanje zašto se te žene odlučuju da rađaju toliki broj dece i da li se radi o ličnoj odluci.“¹⁹² Da tabu nije samo abortus, već i seksualnost i telo žene, pokazuje i odnos prema menstruaciji kao nečemu sramotnom: „I dan danas u prodavnici zavijaju uloške u novine na kasi.“¹⁹³ „SOS Ženski centar“ iz Novog Sada imao je nekoliko prijava za seksualno uznemiravanje u zdravstvenim institucijama: „U jednom takvom slučaju, ginekolog je vređao mladu ženu saopštivši joj da je trudna i da mora da abortira. Zakazao joj je termin abortusa za 7 dana bez njene saglasnosti, a na kraju se ispostavilo da nije u drugom stanju i da je ginekolog pogrešio. Ponašaju se često kao da žena nema autonomiju nad svojim telom i da ne može da odlučuje, a usled neinformisanosti neke žene samo slede uputstva lekara.“¹⁹⁴

Na poseban administrativni problem nailaze trans osobe prilikom pokušaja ostvarivanja svojih zdravstvenih prava budući da se njihovo samoodređenje ne poklapa sa starim imenom.¹⁹⁵ Dodatno je otežavajuće što nema dovoljno zdravstvenog osoblja (endokrinologa, psihijatar, ginekologa, urologa) koje radi sa njima, tako da se potrebno znanje ne prenosi dalje.¹⁹⁶ Iskustvo je pokazalo da su neophodna usavršavanja iz ginekologije i urologije za informisanje o kontraceptivnim sredstvima za neheteroseksualne osobe, ali i znanja o praćenju delimične ili pune tranzicije kako bi se pružila adekvatna zdravstvena briga trans osobama. Takođe je neophodno raditi na senzibilizaciji zdravstvenog osoblja kako ne bi došlo do diskriminacije.

Specifičnost institucionalnog nasilja ogleda se u tome što se pojedincu u situaciji kada mu je potrebna stručna pomoć, zaštita, savet ili usluga, poručuje, ne samo da je neće dobiti, nego da sistem nema ništa sa

189 Aldina Salkanović, „[Porodilje u Zlatiborskom okrugu: neophodno više pažnje i razumevanja](#)“, *Forum žena Prijepolja*, 8. januar 2024.

190 Binasa Hadžalić Džigal.

191 Edina Kapur Kukuljac.

192 Binasa Hadžalić Džigal.

193 Mirela Fazlić i Ljubinka Ljujić Tomašević.

194 Nevena Cvijanović.

195 Ana Petrović.

196 Aleksandra Gavrilović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

tim i da je prepušten sebi i ličnim kontaktima i resursima. Šta bi zapravo značilo to da institucije rade svoj posao? „Trebalo bi da postoji unutrašnji lanac podrške gde bi slučajevi ugroženih i diskriminiranih osoba završavali, i taj proces bi bio bezbedan i zaštićen.“¹⁹⁷ Kako je prethodno poglavlje pokazalo, zakonski okvir u Srbiji dovoljno je dobro koncipiran da bi zaštita ljudskih prava mogla da bude na zadovoljavajućem nivou, međutim, „posledice neprimenjivanja osnovnih prava imamo svaki dan u organizacijama civilnog društva, jer država, koja je ratifikovala značajna međunarodna dokumenta, nije uspela da ih implementira“.¹⁹⁸

2.4 Mediji i nasilje

U Srbiji ima preko 2.500 medija što ukazuje na ogromnu konkurentnost, nisku tržišnu vrednost i loše uslove rada za većinu medijskih radnika i radnica.¹⁹⁹ Najprofitabilnije medijske kompanije su one u čijem vlasništvu posluju nacionalne televizije i medijski sistemi čije funkcionisanje počiva na multimedijalnim digitalnim platformama, što su istovremeno mediji koji ne izveštavaju kritički o vlastima.²⁰⁰ Isprepletenost interesa vlasnika medija i političara dovodi do međuzavisnosti na nivou na kom primena zakona nije realnost, pa ne treba da iznenađuje nesankcionisanje kršenja ljudskih prava i nasilja u medijskom prostoru, poput direktnog prenošenja pokušaja silovanja u rijaliti programu²⁰¹ ili objavljivanje spiska dece koje je trinaestogodišnjak planirao da ubije²⁰². Ovakve scene posledica su prethodno opisanog socioekonomskog stanja u društvu i iznova ga reprodukuju održavajući, kada je nasilje u pitanju, *status quo*.

Senzacionalizam svakako ostaje jedan od vodećih problema: „Kada je nešto zvučno, tad su najviše zainteresovani, kao na primer 16 dana aktivizma ili femicidi.“²⁰³ Aktivistkinja Tatjana Nikolić se slaže sa tim: „Da li će novinar izvestiti o događaju, zavisi često od toga šta redakcija misli da se prodaje. Kada je nešto ‘atraktivno’, onda se obavezno pojave. Slučajevi silovanja su uvek medijski ispraćeni.“ Neodgovorno informisanje javnosti uobičajeno je prilikom izveštavanja o romskoj zajednici ili odnosu Srba i Bošnjaka. Novinarka Ljubinka Ljujić Tomašević iz Prijepolja problematizuje opasne medijske narative: „Nekada sporadični incidenti dobiju previše na važnosti i daju pogrešnu sliku o situaciji u zajednici. Ujedno, bojim se da niko ko ima normalne stavove

197 Ana Petrović.

198 Mima Ružičić Novković.

199 S.Ć, „[Ekonomski fakultet: Mediji u Srbiji nisu održivi](#)“, *Vreme*, 25. april 2022.

200 Media Ownership Monitor. Srbija, „[Najviše novca za medije bliske vlastima](#)“, 2023.

201 Jelena Jorgačević, „[Direktan prenos silovanja](#)“, *Vreme*, 8. mart 2017.

202 K. Živanović, „[Zašto se i dalje utvrđuje ko je odgovoran za objavljivanje spiska dece iz ‘Ribnikara’?](#)“, *Danas*, 22. jun 2023.

203 Marica Pajović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

neće ostaviti komentare na takve vesti na portalima i društvenim mrežama. Problem je što manjina koja ima te ekstremne stavove jeste glasnija, bučnija i aktivnija.“ Kako sagovornica Binasa Hadžalić Džigal dodaje: „Mediji imaju veliki negativni uticaj. Sa decom se ne razgovara, a mediji ne saopštavaju primere dobre prakse. Pozitivno se stidljivo pokazuje. Mi imamo, na primer, Udruženje Prijepoljaca i [u Beogradu](#) i [u Sarajevu](#), i gde god da odemo lepo smo dočekani. Okupljamo se i pomažemo međusobno i veoma smo jedni drugima bitni. O tome niko ne izveštava.“

Iz „Da se zna“ ističu: „Zamerka medijima jeste da su zainteresovani za LGBTIQ+ teme samo kada se izveštavanje odvija u okviru nekih stereotipa, poput Prajda, a da ne postoji kontinuirana komunikacija u okviru svakodnevnih vesti i drugih vesti gde bi ekspertiza LGBTIQ+ aktivista i aktivistkinja bila važna. Takođe, nužno je prestati sa medijskom homofobijom koja se podgreva uoči svakog Prajda, i to često insistiranjem na narativu da postoji ‘druga strana’. Nikad se nije desilo da su kvir osobe ‘prva strana’. Mi smo ceo život ‘druga strana’, ona tiša koja mora da se brani i koja mora da čuti, a ‘prva strana’ je ta čuvena većinska Srbija koja zapravo ne postoji.“²⁰⁴ Bilo bi onda „važno uvesti svakodnevne priče kvir osoba i ukazati na zajedničko u diskriminacijama koje drugi ljudi trpe, kako bi se povezala iskustva i izazvala empatija.“²⁰⁵ Aleksandra Gavrilović problematizuje i skraćenicu „LGBTIQ+ koja je nakaradna i nedovoljno se razume“. Utoliko bi otvoren i konstruktivan dijalog oko ovog terminološkog i jezičkog pitanja bio koristan. Novinarka Mirela Fazlić navodi primer emisije o LGBTIQ+ osobama²⁰⁶ koja je naišla na potpuno ignorisanje u Prijepolju i okolini: „Mi smo očekivale nekakvu reakciju nakon emitovanja emisije – govor mržnje ili neku vrstu napada – ali ništa se nije desilo. To je pokazatelj da se zajednica apsolutno ne zanima za te teme. Pokušale smo da pokažemo da je LGBTIQ+ zajednica važna tema, ali mi ni na lokalnu nemamo autovanih ljudi. Ti ljudi su potpuno izignorisani, što je samo po sebi jedan vid nasilja.“ Pored senzacionalizma, veliki izazov predstavlja i nedovoljno volje, znanja i/ili sposobnosti zaposlenih u institucijama i medijima da sistemski pristupe društvenim pitanjima: „Često se radi samo o plivanju na površini, a ne o zadiranju u suštinski problem. Ispunjavanje forme bez suštine – to je nešto što sve više oslikava rad institucija i izjava koje dobijamo od njihovih predstavnika i predstavnic.“²⁰⁷

Kako bi sprečile neprofesionalno i neetičko informisanje, pojedine organizacije civilnog društva odlučile su se za prekid saradnje sa većinom medija: „Mi smo saradnju sa svim medijima, počevši od Radio televizije Vojvodine, prekinuli kada su počeli da ograničavaju slobodu izražavanja. Sarađujemo samo s [Kanalom 9](#), [Radiom 021](#), [Portalom Moj Novi Sad](#) i medijima [Nezavisnog društva novinara Vojvodine](#). Jako vodimo računa

204 Ana Petrović.

205 Mila Bajić.

206 Mirela Veljović, „[Susreti – Lepa Mlađenović](#)“, *TV Forum*, 14. februar 2017.

207 Mirela Fazlić.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

o tome ko prenosi našu poruku.“²⁰⁸ Kvalitet saradnje sa lokalnim i nacionalnim medijima zavisi velikim delom od dostupnosti nezavisnih medija ili nezavisnih novinara unutar režimskih medija. Ujedno, „problem je što nema dovoljno ljudi, jedan novinar je tu za mnogo događaja tokom jednog dana.“²⁰⁹ Organizacija „Forum žena Prijepolja“ našla je način da prevaziđe ove prepreke. Osnovala je dva sopstvena medija ([TV Forum](#) i [Forum Info](#)) putem kojih lakše dolazi do građana i informiše ih, uključujući rodnu perspektivu u svoje izveštavanje: „Mi smo ženska organizacija koja ima medije i oni nam služe da promoviramo organizaciju i njene aktivnosti i vrednosti. To doživljavamo kao veliku prednost jer možemo da budemo vidljive kao organizacija i da opstanemo kao medij. Ono što nam je svakako uvek na pameti jesu žene, njihovi problemi i nastojanje da se poboljša njihov kvalitet života.“²¹⁰ „S obzirom na to da smo jedini lokalni medij, na nama su obaveza i odgovornost da celu zajednicu informišemo o pitanjima od javnog interesa, pri čemu nam je fokus na ženama i prikazivanju ženske perspektive. Naša specifičnost jeste da pokrećemo teme koje nisu interesantne za komercijalne medije – položaj žena prilikom nasleđivanja, ekonomsko osnaživanje i politička participacija žena, rodno senzitivni jezik, zdravlje žena i drugo.“²¹¹ Ovakva nezavisnost omogućila im je da poštuju sve preporuke u vezi sa izveštavanjem o ženama žrtvama nasilja: „Kad žene sa iskustvom nasilja zatraže pomoć od medija znači da su stigle do kraja i iscrpele sve druge institucije. Mi smo odlučile da poštujemo sve profesionalne i etičke standarde i ne dozvoljavamo da se žene javno izlože pred kamerama u tako ranjivoj situaciji, nego joj pomognemo drugim kanalima.“²¹²

Pretnje aktivistkinjama za prava žena i LGBTIQ+ osoba imaju različite forme i intenzitete – pretnje na društvenim mrežama, pretnje uživo, ispisivanja po kolima, uhođenja, napadi na lični i organizacijski prostor.²¹³ Konstantno verbalno nasilje i pozivi na fizičko nasilje upućivano aktivistkinjama „Centra za devojke“ svedoči o opasnostima koje sa sobom nose feminističke vrednosti u desnom i antirodnom okruženju. „U pravu su, hajde da legalizujemo ubistvo, ionako imam listu“, „ko će sa mnom braćo, da kamenujemo sataniste“, „pa one i žele da ih siluju migranti“, „ni migranti vas ne bi jebali kakve ste kučke glupe“, „ima da vam uletim klizeći, samo recite gde ste“²¹⁴ – neki su od onlajn komentara koje su dobijale aktivistkinje Centra. Tatjana Nikolić konstatuje da najviše ugrožavajućih komentara dobijaju na teme abortusa i migranata. Iako su pretnje prijavljene policiji, počinioci nisu sankcionisani pod izgovorom da je u pitanju digitalno nasilje, te

208 Mima Ružičić Novković.

209 Tatjana Nikolić.

210 Mileva Malešić.

211 Sanja Malešić.

212 Mileva Malešić.

213 Rešetka, „[Grad Leskovac zabranio da na ulici bude vidno istaknut spisak žena koje su u Srbiji stradale u femicidu](#)“, 25. maj 2024; Radio slobodna Evropa, „[Ponovo napad na prostorije organizacije 'Žene u crnom' u Beogradu](#)“, 12. jul 2022; Ivančević, „Pokret ka pokretu“.

214 Arhiva nasilnih komentara i pretnji „Centra za devojke“.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

da nije sigurno koja je institucija nadležna. Direktorka „TV Foruma“ Mileva Malešić daje primere napada na njih i kao na organizaciju civilnog društva i kao na nerezimski medij: „Naša novinarka doživela je napad na internetu. Počinioci su naknadno povukli sve postavljeno, ali nije bilo sankcionisanja. Imale smo i upad predsednika opštine Dragoljuba Zindovića u prostor organizacije uz pretnje ‘poješće vas mrak’ i mnogobrojne administrativne pritiske²¹⁵, čiji je epilog bio da mi platimo sudske troškove jer je slučaj dosuđen u njegovu korist.“

Budući da je oko 67% ljudi na svetu danas onlajn²¹⁶, a da su podaci za 2023. godinu za Srbiju pokazali da je 91.3% ispitanih lica koristilo internet više puta u toku dana u poslednja tri meseca²¹⁷, jasno je da se mora definisati i rešiti pitanje digitalne bezbednosti. Bavljenje pitanjem bezbednosti u digitalnom kontekstu podrazumeva da je „konstantno potrebno raditi na izgradnji rezilijentnosti informacionih sistema i otporu prema potencijalnim napadima i šteti“, kako čitavih sektora tako i pojedinaca.²¹⁸ U kojoj meri je i digitalno nasilje rodno zasnovano ilustruju sledeći primeri: slučaj pacijentkinje koja je fotografisana dok se presvlačila u privremenoj kovid-bolnici i čije su intimne fotografije deljene po društvenim mrežama²¹⁹, tinejdžerke i nastavnica u dve škole na Novom Beogradu u kojima su dečaci od 13 godina napravili „njihove“ pornografske slike i snimke koristeći veštačku inteligenciju (VI)²²⁰, video-snimci i fotografije devojaka iz Batajnice, opet obrađene uz pomoć VI.²²¹ Mila Bajić podseća da je 97% sadržaja generisanog veštačkom inteligencijom pornografski sadržaj, i da u 99% slučajeva ova pojava pogađa žene: „Nije poenta u tome da li je to pravi sadržaj ili ne, nego ideja koja stoji iza tog sadržaja – da se neko ponizi i ućutka, i da onaj koji je to napravio ne bude procesuiran. Ipak, jako je bitno da žena zna da nije sama u tome i da zna da se to desilo mnogim drugim ženama: ta neformalna grupa podrške gde se destigmatizuju takvi oblici nasilja.“²²² Udruženje „Osnažene“ raskrinkalo je više Telegram grupa u kojima su deljene osvetnička i dečja pornografija i lični podaci žena, i o tome objavilo izveštaj.²²³ Stepenn odobravanja mizoginije pokazuje i primer vlasnika najveće Telegram grupe

215 Marija Vukasović, Svetozar Raković i Tamara Skroza, [Hronika napada i pritisaka na novinare u 2017](#) (Beograd: Nezavisno udruženje novinara Srbije, 2017), 15.

216 ITU, [Measuring digital development. Facts and Figures 2023](#) (Geneva: ITUPublications, 2023), 1.

217 Miladin Kovačević, Vladimir Šutić, Uroš Rajčević i Ivana Minaeva, [Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2023](#) (Republički zavod za statistiku, 2023), 23.

218 Share Fondacija, [Uvod u digitalna prava](#) (2021), 7.

219 Jelena Bulajić, „[Ko je kriv za sramotnu sliku gole žene u Areni](#)“, *Nova S*, 11. novembar 2020.

220 RTS, „[Skandal u školama na Novom Beogradu: Dečaci montirali fotografije tinejdžerki i nastavnica i od njih pravili pornografski sadržaj](#)“, *Nova S*, 9. februar 2024.

221 Zoomer, „[Online zlostavljanje i proganjanje devojaka iz Batajnice još uvek bez adekvatne reakcije nadležnih organa](#)“, 29. avgust 2023.

222 Mila Bajić.

223 Ana Zdravković, Nikolina Tomašević i Staša Ivković, „[Telegram iza senke: incest, dečija i osvetnička pornografija](#)“, *Osnažene*, 2024.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

tog tipa „Ex Yu Balkanska soba“ sa više od 36.000 članova, koji neće krivično odgovarati.²²⁴ Sanja Malešić iz „Foruma žena Prijepolja“ upozorava na više opasnosti do kojih može doći ukoliko roditelji ne preuzmu odgovornost i ne informišu se oko digitalnih platformi i vršnjačkog nasilja: „Deca koja nemaju telefon prolaze kroz torturu od strane druge dece u školi. Problem ide od toga da izađe napolje i nema s kim da se igra jer su svi na telefonima, preko pravljenja društvenih mreža bez obzira na starosnu granicu, do deljenja privatnih fotografija i snimaka, što je neretko praćeno uvredljivim komentarima.“

I pored svega navedenog, ne treba zaboraviti da mediji mogu igrati dragocenu ulogu u podizanju svesti o borbi za ljudska prava i problemima sa kojima se aktivistkinje i nevladin sektor svakodnevno suočavaju, pre svega odgovornim i etičkim informisanjem: „Dobra saradnja sa medijima doprinela je našoj vidljivosti. Imale smo čak i pozive žena iz Berlina, Moldavije i Hrvatske, koje su pročitale ili pronašle naš telefon i pozvale da traže pomoć.“²²⁵ Kako sagovornica Ana Petrović ističe: „Generelno gledano, tema ljudskih prava posmatra se kao manje važna i relevantna, pa se o njoj govori kada se zadovolje druga pitanja, dok bi upravo ta tema trebalo da bude primarna. Stalno izbegavanje da se bavimo time dovelo nas je u krizu na globalnom nivou. Kada bi se druga pitanja posmatrala kroz kontekst ljudskih prava, bilo bi nam lakše da donesemo ekonomske i bezbednosne mere.“

2.5 Fondovi i finansiranje: birokratija pre smisla

Pored borbe sa desnim i antirodnom okruženjem, ekonomska nesigurnost jeste dodatni problem sa kojim se suočavaju organizacije civilnog društva koje se bore za ženska i LGBTIQ+ prava. Nepoštovanje rada i znanja ovih organizacija država je pokazala i osnivanjem nacionalnog SOS telefona pri Centru za zaštitu odojčadi, dece i omladine 2018. godine, što je umanjilo budžetsko finansiranje tih usluga koje bi pružale nevladine ženske organizacije. Ironija je da su upravo ove organizacije još 90-ih godina XX veka osnivale prve SOS telefone za podršku ženama žrtvama nasilja širom Srbije, i kasnije davale obuke zaposlenima pri institucijama. Rad nacionalnog SOS telefona bio je dodatno kontroverzan s obzirom na to da nije saradivao sa postojećim nevladinim organizacijama koje pružaju SOS uslugu i da je odbio da pruži informacije o svom radu.²²⁶ Ujedno, podaci od 2019. do 2021. godine jasno pokazuju da se žene češće obraćaju SOS telefonima Mreže „Žene protiv nasilja“ (prosečno 15.450 poziva godišnje), nego nacionalnom SOS telefonu (prosečno 3.000 poziva

224 Ibid.

225 Marica Pajović.

226 Autonomni ženski centar, „[Nacionalni SOS telefon - Snalaženje i upornost bez odgovornosti](#)“, 20. maj 2021.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

godišnje).²²⁷ Jedna od osnivačica „Ženskih studija i istraživanja“ u Novom Sadu, Svenka Savić, primećuje: „Onog trenutka kada država ili institucija preuzme deo znanja ili resursa ženskih organizacija, stvari počinju da se menjaju. Promene se i ljudi koji pređu iz nevladinog sektora u državne institucije. Pokušali smo da napravimo institucije, ali to se odrodilo... Na primer, Zavod za rodnu ravnopravnost vremenom se uvezao sa Srpskom naprednom strankom i otuđio se od saradnje sa nevladinim ženskim organizacijama.“ Mima Ružičić Novković dodaje: „Civilni sektor taman dovede deo priče ljudskih prava do nečega, i onda slavu i kajmak skupljaju institucije – MUP, grad, država. Vremenom se zamoriš od neravnopravnog ulaganja i nevidljivog rada.“ Inače, fantomskim organizacijama je u poslednje dve godine dodeljeno 683 miliona dinara (5,8 miliona evra) za projekte koji bi trebalo da, između ostalog, pomognu ugroženim grupama.²²⁸ Takođe, organizacijama koje su direktno ili indirektno povezane sa vladajućom partijom ili državnim funkcionerima dodeljeno je 135 miliona dinara (1,1 milion evra).²²⁹

Birokratizacija rada feminističkih organizacija civilnog društva i postavljanje nepromišljenih zahteva, koji ne odgovaraju lokalnom kontekstu i željenoj svrsi, umnogome su posledica nedovoljne brige, znanja i uključivanja ljudi koji su zaposleni na pozicijama odlučivanja. Iz „Foruma žena Prijepolja“ kažu: „Od samog početka donatori postave zahteve koji podrazumevaju da smo u zajednici prevazišli osnovni nivo prava, iako to često nije slučaj. Potrebno je više prilagođavanja lokalnoj sredini i njenim potrebama. Obično se postave ogromni ciljevi koji dovode do rascepa između želja i mogućnosti u svakodnevnim aktivnostima, a onda mi sve to treba da prilagodimo kako bismo rešavale suštinske stvari.“²³⁰ Nevena Cvijanović navodi neretku potrebu organizacije za volontiranjem: „Prostor organizacije finansira Grad Novi Sad, ali internet i telefon plaćamo mi.²³¹ Za pojedine programe nemamo dovoljno ljudi i resursa da bismo pokrile šire od Novog Sada, iako postoji potreba. Imamo samo jednog stalnog donatora. Svake godine se borimo da dobijemo neke donacije, ali dešavalo se da radimo i cele godine bez ijednog dinara.“ Slična je situacija i u drugim organizacijama: „Donatorske politike su se dosta promenile, posebno nakon pandemije korona virusa. Budući da je situacija sve neizvesnija, mnoge žene iz ‘Labrisa’ su otišle kako bi našle sigurniji posao.“²³² „Retki su donatori sa kojima je saradnja zaista lepo iskustvo, gde postoji razumevanje, mogućnost prepravki i razgovora oko svih nejasnoća. Osim toga što radiš sve vreme i što sve vreme izveštavaš, moraš i konstantno da tražiš nove projekte. To je zaista iscrpljujuće.“²³³ „Mnogo je papirologije, ima puno izveštavanja i mnogobrojnih uslova koje organizacija

227 Autonomni ženski centar, „[Državnoj usluzi više novca, ženskim organizacijama više poverenja](#)“, 10. avgust 2022.

228 Dragan Gmizić, „[Fantomi iz komšiluka: Država nastavlja da dodeljuje milione fantomskim organizacijama](#)“, BIRN, 28. mart 2024.

229 Ibid.

230 Mirela Fazlić.

231 Za internet i telefon obezbeđena je u međuvremenu besplatna usluga, što je indirektni ishod ovog razgovora.

232 Aleksandra Gavrilović.

233 Tatjana Nikolić.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

treba da ispuni da bi dobila finansijsku pomoć. Donatori u projektima naglašavaju svoje strategije i da pisanje projekta mora biti u skladu sa tim strategijama, čime nameću svoje uslove, a da ne poznaju teren. Najbolje je kada su donatori fleksibilniji, pa se prilagode u dogovoru sa organizacijom i potrebama njenih korisnica. Valjda i nama i njima jeste u interesu da postoji nekakav učinak.“²³⁴

Način organizacije rada „Žena Polimlja“ dobar je pokazatelj izazova malih organizacija koje nisu dovoljno medijski i finansijski podržane: „Naš prostor je u prigradskom naselju sa oko 5.000 stanovnika i pokrivamo Limsko polje. Nemamo zaposlene, već do desetak volontera po potrebi. Ne radimo stalno jer nemamo kapacitete da apliciramo na veće projekte. Ono što nas dominantno održava je jaka saradnja sa dijasporom koja povremeno donira novac za najugroženije ljude.“²³⁵ Veće organizacije nailaze na drugačije probleme: „Mi kao organizacija nemamo više taj problem da ne razumemo procedure i dokumentaciju. Meni je sada veće pitanje da li je donatorima uopšte stalo do tog projekta i marginalizovanih grupa. Ne interesuju se kako sprovodimo aktivnosti i kako one funkcionišu na terenu, najvažnije je da im se sve administrativno i budžetski uklapa. Verovatno da se radi o tome da nisu u kontaktu sa terenom. Bilo je i donatora koji nas nisu posećivali jer je Prijepolje ‘daleko’ i donatora koji po 20 dana ne odgovaraju na mejlove. Klima za rad civilnog sektora se promenila. Malo je donatora i komplikovanije su procedure, a usled raznih uslovljavanja vi jednostavno gubite volju da bilo šta radite.“²³⁶

Bez obzira na finansijske i druge teškoće, intervjuisanim sagovornicama pokretači jesu rad na terenu, lične vrednosti i zajedništvo: „Mi radimo i bez para jer potreba postoji. Kada nismo imale dovoljno sredstava, svaka od nas donela je šta je imala i koliko je imala – šećer, kafu, hranu.“²³⁷ „Radile smo i po dvorištima i iz naših kuća.“²³⁸ „Bez obzira na to što nemamo projekat ili nemamo para, nećemo da isključujemo bilo koju od aktivnosti. To ne dolazi u obzir jer kontinuitet mora da postoji. U ovih 26 godina radile smo i kada nismo imale prostor i novac. Koristile smo moj podrum ranije kada nismo imale stan. Apsolutno smo svesne toga koliko su naše aktivnosti bitne i korisne za žene i decu, tako da nema druge opcije. Naš rad je toliko predivan i human, i toliko održava volju za radom bez obzira na to da li imamo novac ili ne. Neke stvari su prioritet.“²³⁹

234 Marica Pajović.

235 Binasa Hadžalić Džigal.

236 Sanja Malešić.

237 Marica Pajović.

238 Gordana Jovanović

239 Tatjana Nikolić.

III Socijalna pravda: utopija ili nužda

Feministička teoretičarka međunarodnih odnosa En Tikner (Ann Tickner) ukazuje na važnost definisanja mira na sveobuhvatan način koji uključuje socijalnu pravdu i eliminaciju strukturnog nasilja na svim nivoima.²⁴⁰ Sagovornica Svenka Savić o miru razmišlja na sledeći način: „Mir i pomirenje imaju nadređenu vrednost i mi svi moramo da radimo na očuvanju mira. Ako je to tako, onda ja moram ponekad nešto da otpim. Neko to zove tolerancija, neko senzitivnost i empatija, ali kako god da to zoveš, ako je mir nadređena stvar – mir u kući, mir u organizaciji, mir u zajednici, mir u životu, mir u svetu i tako dalje, onda biraš da tvoja akcija bude najmanje moguće zlo.“ Dakle, mir se ne može posmatrati samo kao odsustvo rata, već podrazumeva postojanje socijalne pravde, ekonomskog razvoja i održivosti, ekološke brige, ravnopravnosti i pravičnosti u raspodeli resursa, ostvarivanje ljudskih potencijala i bogaćenja ličnosti – i to samo ako postoji na međudržavnom planu.²⁴¹ Tek onda je moguće govoriti o životu u bezbednom društvu ili svetu, i o primenjenoj feminističkoj politici.

Ovako kompleksno razumevanje mira ostvarivo je isključivo kroz ravnopravnu raspodelu svih dostupnih resursa, te iskorenjavanje siromaštva. Pravnica Nevena Petrušić približava koncept „socijalne pravde“: „Ta priča o socijalnoj pravdi može da se uporedi sa idealom pravne države. Pravna država nigde nije dostignuta onako kako je zamišljena, ali to ne oduzima našu potrebu da tragamo za najboljom državom. Za to nije dovoljna zabrana neposredne diskriminacije kojom se obezbeđuje formalna jednakost, jer osim jednakih prava, neophodne su i jednake mogućnosti. Mnogi ljudi suočavaju se sa brojnim preprekama, koje neki drugi nemaju, što znači da ne postoje jednake mogućnosti za uživanje formalno priznatih prava. Zato je potrebno raditi na suzbijanju posredne diskriminacije, kako bi se obezbedila suštinska ravnopravnost time što će se uvažiti činjenica da nisu svi ljudi u istoj poziciji. Ideja socijalne pravde jeste da se svakom obezbedi zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba, što podrazumeva pravičnu raspodelu onoga čime društvo raspolaže. Država socijalne pravde bila bi onda država blagostanja, koja se u uslovima ekonomske krize u mnogim državama raspršila. Mi smo imali principe socijalne države u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) znatno više nego što imamo u ovom periodu tranzicije, jer su i onaj dečak i devojčica sa sela, gde

240 Ann J. Tickner, „Peace and Security from a Feminist Perspective“, in *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security*, ed. Sara E. Davies and Jacqui True (Oxford: Oxford University Press, 2018).

241 Johan Galtung, *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization* (Oslo: PRIO and London: SAGE Publications, 1996), 155.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

niko njihov nikad nije studirao, mogli lakše da dođu do stipendija i gradova i da dobiju šansu da studiraju. Ovo što imamo sada je jedna regresija u odnosu na ono tada. Kod nas u preambuli Ustava i dalje stoji da je Srbija socijalna država zasnovana na vladavini prava i ljudskim pravima, ali ekonomski jaz je sve veći. Ono što je nama danas globalno potrebno je promena poreske politike, koja podrazumeva veće poreze za bogate, kako bi se omogućilo zadovoljenje potreba siromašnih.“ Misao o socijalnoj državi Sanja Malešić počinje ovako: „Moja generacija je promenila četiri države. Došli smo do toga da čovek treba da se trudi da bude maksimalno neinformisan da bi ostao normalan. Deluje mi da više ne možemo da utičemo na ljude i da oni imaju svoj zaštitni mehanizam usled tolikog siromaštva. Strateški se radi na urušavanju obrazovanja tako da nestaje kritička masa koja bi mogla da se pobuni i da razmišlja.“

O tome da li je socijalna pravda utopija ili nužda, Nevena Cvijanović kaže: „Ne mislim da je utopijski razmišljati o socijalnoj pravdi. Međutim, kada dođemo samo do toga da je potrebno prihvatiti različitosti, vidimo koliki je to problem. Raspodela resursa je jako važna, a deluje da nikad neće moći da se postigne ravnopravna raspodela resursa, pogotovo što mi trenutno imamo mnogo ljudi koji su u riziku od apsolutnog siromaštva. Kategorija žena je najugroženija, posebno starije žene koje ranije nisu radile, a danas ne mogu da dobiju penziju. Postavlja se pitanje kako povezati apsolutno siromaštvo i ljude koji su veoma imućni. I kada govorimo o nepoštovanju različitosti vidimo da niko neće da pomogne ljudima koji su u apsolutnom siromaštvu. Kao da zaboravljamo da je suština i feminizma i socijalne pravde ravnopravnost i ljudskost, samo da sve ljude posmatramo kao ljude i da se setimo da smo svi mogli biti na svačijem mestu.“ Tatjana Nikolić nema dilemu oko borbe za socijalnu pravdu: „Mislim da je ona moguća i da je povezana sa time da radiš i kad nemaš para zato što znaš da neko ima potrebu i da ima manje. Sećam se momenta kad smo jednom prilikom došle do kraja romske mahale i kad sam videla gde te devojčice sa kojima smo radile žive. Uvek se javljaju ta pitanja: gde i kako spavaju, da li imaju krov, da li imaju vodu, da li imaju struju, da li imaju blato, kakav je mrak... To je onda još više moja lična odgovornost i obaveza da ostanem u toj borbi.“

Sagovornica Mileva Malešić unosi još jednu perspektivu koju mnoge aktivistkinje dele – perspektivu zamora: „Borimo se neprestano na osnovu nekih uverenja i zato što smo prihvatile određene vrednosti, a često nam se čini da idemo korak napred i onda dva nazad, i gubimo nadu da je socijalna pravda ostvariva. Što se tiče privilegija, naše društvo se sve više raslojava i u sve smo goroj situaciji. Mislim da nacionalni mediji upravo te stvari promoviraju kao normalnost, pa smo došli do toga da su sprega biznisa, kriminala i politike potpuno normalne. Stvarno ne znam kuda sve ovo ide i najgore je što ja osećam krivicu da nisam dovoljno, ili da mi kao medij nismo dovoljno učinili da ovde na lokalnu promenimo stvari, iako činimo maksimalno.“ Mirela Fazlić dodaje: „Ja sam sve manje ubeđena u to da može da se deluje na ljude na bilo koji način. Izgleda kao da imaju uticaja samo lične potrebe – da li će pojedinac dobiti metar asfalta i da li će dobiti 2.000 dinara za svoj glas. Ja nisam sigurna koliko više pokazivanje i dokazivanje nelegalnosti i korupcije može ljudima da otvori oči – 15

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

godina izveštavam o svemu tome.“

Važno je ipak da ne zaboravimo i ono na šta nas Ana Petrović podseća: „Da bi postojala socijalna pravda moraju da postoje socijalna prava. Snaga jednog političkog i državnog sistema vidi se upravo u njegovom odnosu prema socijalnim pitanjima. Socijalna pitanja su, naizgled, najmanje profitabilna, ali će nas najviše koštati na kraju, mimo toga što nas koštaju svakog dana.“

IV Feministička solidarnost i podsetnik za buduće zajedničko delovanje

Srbija je država obeležena pokušajima liberalno demokratske tranzicije, koji su po pravilu neuspešni. Nerešen nacionalizam u SFRJ, želja za bogaćenjem i ličnom korišću političkih lidera 80-ih i 90-ih godina XX veka, ratovi 90-ih, uzdizanje osuđenih i neosuđenih ratnih zločinaca u gotovo svim bivšim republikama SFRJ, privatizacije, siromaštvo, kao i odsustvo kontrole i transparentnosti poslovanja i politika stranih firmi, sve vreme omogućavaju rast „umerenog“ i ekstremno desnog narativa. Paradoksalno, kada se govori o desnom, ne pominje se njegova ekonomska dimenzija – kapitalizam i njegova savremena forma, neoliberalizam. „Celokupna istorija kolonizacije – istorija koja se, na mnogo načina, nastavlja do danas – može se, u velikoj meri, posmatrati kao proces obezbeđivanja resursa (a kasnije i tržišta) neophodnih za rast kapitalizma u zemljama Zapadne Evrope i Severne Amerike.“²⁴² Bez optimalnog oporezivanja najbogatijih, adekvatne primene postojećih zakonskih okvira na njih i uspostavljanja dozvoljenih maksimalnih zarada pojedinaca i firmi na godišnjem nivou kako bi se sprečilo ekstremno bogaćenje, nije moguće govoriti o feminističkoj politici.

U takvim okolnostima fokusiranost na donatore i komplikovane birokratske procese, centralizovanost odlučivanja i resursa, nedovoljno susreta i razmena rešenja i ideja, loši uslovi rada, borba za sopstveno radno mesto, kao i porast pritisaka i napada usled jakih desnih i antirodnh narativa u institucijama, medijima i šire u društvu, doveli su do manjka zajedničkih inicijativa, odsustva kontinuirane podrške i rasipanja feminističkog pokreta. A upravo je zajedništvo mesto odakle je svaka feministička politika počinjala i gde i ubuduće mora da nastaje. Nažalost ili na sreću, sve sagovornice primećuju navedeno: „Mi sve funkcionišemo po principu mikroetničkih grupa, nema udruženog i sinhronizovanog delovanja. Kada se ljudsko iskustvo sinkretički posmatra, ne vrednuje se ko je više, a ko je manje ugrožen.“²⁴³ Svenka Savić ukazuje na situaciju u ženskom feminističkom pokretu: „Postoji generacijski problem, koji je trenutno najevidentniji u Beogradu. Ujedno, postoji problem centra i periferije.“ Mirela Fazlić uvodi i ekonomsku dimenziju: „Organizacije civilnog sektora su postale manje firme. Neki elitizam je zavladao i u ženskom pokretu.“ Sanja Malešić konstatuje da je saradnja između organizacija pristojna, ali da solidarnosti nema, posebno unutar i između većih organizacija.

242 Galtung and Jacobsen, *Peace by Peaceful Means*, 273.

243 Mima Ružičić Novković.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Stepen nesolidarnosti i nerazumevanja među različitim ugroženim grupama ističe aktivistkinja pokreta za samostalni život Mima Ružičić Novković: „Centar ‘Živeti uspravno’ pokrenuo je 2010. godine savetovalište za iskustvenu podršku koje je imalo preko 350 korisnika. Najveći broj osoba koje su se javile savetovalištu bile su LGBTIQ+ osobe i žene srednjih godina, samohrane ili zaposlene majke, ne nužno osobe sa invaliditetom. Istovremeno, deo pokreta osoba sa invaliditetom ograđuje se od LGBTIQ+ prava i smatra da nije dobro da osobe sa invaliditetom budu u istom korpusu prava, a jesu. To je jasan znak da nešto nije u redu i da nema solidarnosti niti svesti o međusobnoj upućenosti i međusobnom uticaju tekovina različitih (delova) pokreta za ljudska prava.“ Aleksandra Gavrilović ukazuje na isključivanje starije LGBTIQ+ generacije (50+), koje više nemaju svoj prostor u kome bi delovale i razmenjivale iskustva, ali i na generalno zanemarivanje osećaja sigurnosti i bezbednosti i na nivou organizacija i na nivou pokreta: „Politika nege je jako važna. Ne vodi se dovoljno računa o psihološkom i emotivnom stanju volonterki i zaposlenih, koliko sagorevaju. Briga ne treba da bude prepuštena pojedinačnoj aktivistkinji, nego bi organizacija trebalo da štiti svoje aktivistkinje i da vodi računa i o njihovom psihičkom zdravlju, a onda da se to raširi i na nivo mreže.“

U okviru organizacije, aktivistkinje i/ili zaposlene biraju sa kime će sarađivati, a sa kime ne: „Rekla bih da smo dosta upućene jedna na drugu i trudimo se da održavamo kontakte sa organizacijama čije vrednosti delimo i sa kojima se slažemo. Ima organizacija sa kojima bi po svoj logici stvari trebalo da sarađujemo, jer su tematski iste ili bliske nama, ali se ispostavi da vrednosno nisu.“²⁴⁴ „Članice smo dosta ženskih mreža, ali pošto smo vremenom ojačale, imamo mogućnost da biramo sa kime želimo da radimo i sarađujemo. To znači da ne želimo da radimo sa neodgovornim organizacijama.“²⁴⁵ „Trebalo bi da postoje zajedničke inicijative, na primer u okviru LGBTIQ+ pokreta neophodni su razgovori o transfobiji i reakcijama na organizacije LGB, koje isključuju trans osobe.“²⁴⁷

Dok su određeni odabiri i podele neretko neophodne prilikom izvršavanja aktivnosti na terenu, za postojanje pokreta nužna je saglasnost oko minimuma zajedničkih vrednosti oko kojih se, bez pogovora i zamerki, organizacije i aktivistkinje okupljaju i nastupaju zajedno: „Ako delujemo prema institucijama, treba da nastupimo zajedno i da imamo jasan stav.“²⁴⁸ „Kad mi svi stanemo za jednu stvar, tad se stvari menjaju. Stalno moramo da se međusobno podsećamo, i moramo sebe da podsećamo, da to što radimo radimo

244 Tatjana Nikolić.

245 Gordana Jovanović.

246 Marica Pajović.

247 Aleksandra Gavrilović.

248 Binasa Hadžalić Džigal.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

sa vrlo jasnim i dobrim razlogom i da postoje pomaci.“²⁴⁹ „Trebalo da imamo dve ili tri ključne teme i dva ili tri ključna datuma gde ne može da dođe do mimoilaženja. Treba razmisliti i o širenju pokreta i uvođenju nekih drugih organizacija, na primer LGBTQI+ organizacije ili sindikati, koje nisu nužno ženske feminističke organizacije, ali mogu da pomognu u ujedinjenju i na neki način osveže celu situaciju i smire postojeće tenzije.“²⁵⁰ Nevena Petrušić pruža optimističniji uvid: „Deluje mi da postoji svest u ženskom feminističkom pokretu da je udruživanje princip koji treba primeniti, i kada je reč o udruživanju organizacija i kada govorimo o uključivanju nezavisnih ekspertkinja i eksperata. To je posebno važno jer onda govorimo o nečemu što je više od zbira pojedinačnih snaga, ujedinjenje daje kvalitet i snagu idejama i porukama koje se šalju. Moramo razumeti da saveznike treba tražiti i u muškarcima jer je bitno da i muškarci podrže rodnu ravnopravnost i govore o muškom nasilju nad ženama. U očima šire javnosti izgleda da su muškarci generalno neprijatelji feministkinja, iako nije tako. Potrebno je razumevanje da je priča o rodnoj ravnopravnosti priča o boljim životima i žena i muškaraca.“

Upravo iz tog razloga, međusobno posećivanje, razmena znanja i saradnja donatora, predstavnika institucija i ambasada, medijskih radnika, akademske zajednice, a posebno feminističkih mreža, organizacija i aktivistkinja je neophodna za sprovođenje feminističke politike. Lokalni politički akteri i zajednica moraju biti aktivno uključeni u celokupan proces, a vrste aktivnosti i načini delovanja prilagođeni kontekstu. Naravno, neophodno je postaviti pitanje o tome kako sprovesti odgovornu i profesionalnu kontrolu orodnjenih politika, a posebno, kako ne banalizovati i depolitizovati feminističke politike u tim procesima. Informisanost o radu institucija, solidarnost prilikom pisanja projekata i rada sa marginalizovanim grupama, iskustva drugih država i otvorena komunikacija neke su od strategija koje sagovornice pominju: „Važno je da budemo deo radnih grupa kako bismo se izborile zajedno.“²⁵¹ „Ključno je praviti takve projekte da se imaju u vidu druge organizacije i da se pruži podrška njihovim kapacitetima.“²⁵² „Trebalo iskoristiti iskustvo zemalja koje su već prošle kroz određene situacije, kako pozitivne tako i negativne primere, da bismo znali kako da postupimo na najbolji mogući način u datim okolnostima.“²⁵³ „Mi same možemo dosta resursa da stvorimo, šta je to što jedne drugima možemo da ponudimo tako da solidarnost ne nestane.“²⁵⁴ „Jedino što možemo jeste da direktno tražimo doslednost u odnosu prema dosadašnjem radu od drugih aktivistkinja i da tražim od sebe nivo ispod koga neću da idem. Mi moramo da budemo primer primene. Recimo, ja tražim kolegijalnost, puno poštovanje radnih prava i onda moram da budem primer toga. Najveća odgovornost je odgovornost da ne postupimo suprotno od onoga što

249 Mila Bajić.

250 Tatjana Nikolić.

251 Marica Pajović.

252 Mileva Malešić.

253 Mima Ružičić Novković.

254 Aleksandra Gavrilović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

smo nekome preneli.“²⁵⁵ „Ovo je patrijarhalna sredina, žene se ne pitaju skoro ni za šta, i neophodno je da ih i kroz medije i kroz organizacije slušamo i da oslušujemo njihove probleme. To dovodi do stvaranja poverenja i preporuka ‘od usta do usta’, i tako dolazimo do novih žena. Dajemo reč ‘običnim heroinama’, ženama sa kojima se zajednica može poistovetiti. Tako se ostvaruje trajna podrška.“²⁵⁶ „Jako je bitno razgovarati sa tihom većinom i raditi na prevazilaženju strahova usled nerazumevanja nekog prava.“²⁵⁷

U svemu ovome ne sme se gubiti iz vida sledeće: „Nama se sada desnica ne prodaje kao nešto radikalno, nego kao nekakva odbrana tradicije i društvenih vrednosti, ali te društvene tekovine i dalje pripadaju nama. Vrednosti su i dalje na našoj strani. Naše moći nisu ograničene. Mi smo, pogotovo kada pričamo o aktivistima u Srbiji, dosta izdržali. Treba da imamo nepokolebljivu veru u ono što radimo. Ne treba da odbacujemo već izgrađene veze koje možda u datom trenutku nisu urodile tim nekim plodom. Prosto, od ovoga ne može da se odustane. Ne smemo da se ograđujemo jedni od drugih. Mi smo zaboravili da je borba u ujedinjenju. U borbu se ne ide goloruk i ne ide se sam. Mi delimo tu borbu. Svako ljudsko pravo je najkrhkija stvar na svetu, a unutar jedne krhkosti imate posebno fragilne delove.“²⁵⁸ „Problem jeste u toj fragmentaciji – fragmentaciji toga šta je čiji problem. Moramo da vežbamo mišiće empatije. Niko od nas nije siguran, neko je više, neko manje izložen, ali jedina konstanta represivne vlasti je u tome da niko nije siguran.“²⁵⁹

Prema tome, ne smemo zaboraviti šta sve čini bezbednost, kao što ne smemo zaboraviti za koje vrednosti i za koga smo spremni da ionako krhki osećaj bezbednosti rizikujemo: „Najbitnije je da postoji volja, taj pokretač da osoba zna zbog čega nešto radi. Mislim da je svima nama isti cilj. Sve se mi bavimo nasiljem u nekoj formi i sve smo tu za neke žene. Treba da se vratimo tome zbog koga smo tu. Dovoljno je jedna žena da izađe iz nasilja, pa smo uspele.“²⁶⁰ „Volonterizam i naša motivacija s kojom smo ušle u celu priču je zapravo unutrašnja. Ja sam bila u nasilju ceo svoj život, i sa one i sa ove strane, i znam kakva mi je motivacija da radim i radiću iako ne bude nijedan dinar.“²⁶¹ „Ono što nam je najbitnije danas, ne razlikuje se od onog što je bilo najbitnije nekada, pre 29 godina kada smo počele sa radom – [LGBTIQ+] zajednica je najbitnija.“²⁶²

Imajući u vidu velike borbe u ovakvom socioekonomskom kontekstu, od posebne važnosti je bilo sakupiti iskustva i strategije aktivistkinja, jer elementi feminističke politike kada postoje, postoje upravo zahvaljujući

255 Mima Ružičić Novković.

256 Sanja Malešić.

257 Aleksandra Gavrilović.

258 Ana Petrović.

259 Mila Bajić.

260 Marica Pajović.

261 Nevena Cvijanović.

262 Aleksandra Gavrilović.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

njima i feministički orijentisanim organizacijama i ekspertkinjama i ekspertima, a ne zaslugom i iniciranjem države. Feminističko je u Srbiji (i regionu) neodvojivo od mirovnog i antifašističkog, i to bi trebalo tako da bude i na međudržavnom nivou. Decentralizacija je ključ za prevazilaženje heteronormativne i koncentrisane moći tipične za sve države (hegemonijske muškosti). Tu leži i paradoks liberalne demokratije jer pojedinac zavisi od zajednice, a ljudska prava od zajedništva koje će to pravo izboriti. Nema pojedinca bez zajednice i nema ljudskih prava bez decentralizovane moći: „Samo kroz zajednički rad možemo nešto ostvariti, pojedinačno nije moguće skoro ništa.“²⁶³ Država hegemonijske muškosti nije bezbedan prostor, ali jeste prostor odakle počinjemo da se borimo za njeno prevazilaženje i odakle branimo izboreno. Do ostvarivanja drugačijeg prostora, jedni druge moramo neprekidno da podsećamo na feminističko i antifašističko znanje i nasleđe, uz vrednosni stav da je „revolucionarna misao uvek bila zasnovana na poboljšanju položaja potlačenih“.²⁶⁴

263 Binasa Hadžalić Džigal.

264 Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy* (New York: Oxford University Press, 1986), 227.

V Izvori²⁶⁵

Aksentijević, Aleksandra, Mirjana Miroslavljević Bobić i Tamara Ivančević. [Izoštavanje medijske slike. S ove strane duge – izveštaj o rezultatima medijske analize. Vol.2.0.](#) Beograd: Labris, 2021.

Aleksić, Jelena. „[Bezbednost i zdravlje na radu: Ko radi nek' se boji – svega](#)“. *Novi magazin*, 1. februar 2024.

Al Jazeera Balkans. „['Božić je, pucaj u džamije': Četvero uhapšenih u Priboju zbog širenja mržnje](#)“. 8. januar 2024.

Al Jazeera Balkans. „[Policija razbila proteste i tukla demonstrante ispred Skupštine Beograda](#)“. 24. decembar 2023.

Amnesty International. „[Myanmar: Facebook's systems promoted violence against Rohingya; Meta owes reparations – new report.](#)“ September 29, 2022.

Analitika. „[Beograd: Brutalno pretučen jer su mislili da je gej](#)“. 2. novembar 2019.

Analitika. „[Portugal: Ekstremna desnica učetvorostručila broj mjesta u parlamentu](#)“. 11. mart 2024.

Anđelković, Nataša. „[Ženska prava i Srbija: Međunarodni samit protiv abortusa u Beogradu, kakve mogu biti posledice](#)“. *BBC na srpskom*, 13. maj 2023.

Associated Press. „[Neo-Nazis, Counter-Protesters Rally in Sweden.](#)“ *Voice of America*, August 25, 2018.

Autonomni ženski centar. „[Državnoj usluzi više novca, ženskim organizacijama više poverenja](#)“. 10. avgust 2022.

Autonomni ženski centar. „[Nacionalni SOS telefon - Snalaženje i upornost bez odgovornosti](#)“. 20. maj 2021.

Autonomni ženski centar. „[Nedelja borbe protiv nasilja upotrebom vatrenog oružja](#)“. 2. maj 2016.

²⁶⁵ Svim linkovima pristupljeno je poslednji put 1. jula 2024.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Autonomni ženski centar. „[Podaci o femicidu u Srbiji od 2011. godine](#)“. 2024.

Autonomni ženski centar. „[Poziv na aktivnosti obeležavanja Dana sećanja na žene žrtve nasilja](#)“. 16. maj 2024.

A.V. „[‘Gimnazijada’ prekinuta: Učenik pretukao nastavnika, naneo mu teške telesne povrede](#)“. *Danas*, 15. maj 2024.

Babić, Sanja Dragičević. Dokumentarni film „[Oni nisu inicijali](#)“. *RTS*, 5. maj 2024.

Bernarding, Nina and Kristina Lunz. [A Feminist Foreign Policy for the European Union](#). The Centre for Feminist Foreign Policy, 2020.

Beta. „[Održan protest u znak podrške LGBT+ osobama: Zahtevamo da se policajci hitno krivično procesuiraju zbog zlostavljanja](#)“. *NIN*, 7. mart 2024.

Beta. „[Porfirije: Za nas pravoslavne hrišćane neprihvatljiva je LGBTQ ideologija](#)“. *Danas*, 11. septembar 2022.

Beta. „[Silovao devojkju u liftu zgrade u centru Niša](#)“. *N1*, 12. februar 2024.

Blic. „[Vozač ‘audija smrti’ punoletan, a u zatvoru za maloletnike](#)“. *Direktno*, 22. februar 2023.

Bogdanović, Nevena. „[Sve sistemske prepreke za žrtve silovanja u Srbiji](#)“. *Radio Slobodna Evropa*, 24. mart 2021.

Booth, Ken. “Security and Emancipation.” *Review of International Studies*, 17, no. 4 (1991): 313–326. <http://www.jstor.org/stable/20097269>.

Buck, Tobias. “[Germany on edge as neo-Nazis turn attention to mainstream figures](#).” *Financial Times*, June 21, 2019.

Bulajić, Jelena. „[Ko je kriv za sramotnu sliku gole žene u Areni](#)“. *Nova S*, 11. novembar 2020.

Centar za istraživačko novinarstvo Srbije. „[24 privatizacije: Za deset meseci dve oslobađajuće presude](#)“. 25. jun 2019.

Ciesnik, Sonya. “[‘Sweden as we know it is dying’: From welcoming migrants to discouraging them.](#)”

Izazovi feminističke politike
PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

InfoMigrants, February 10, 2023.

Cvijić, Vuk Z. „[Zlostavljanje i tortura u policiji i zatvorima. Kesa na glavu, čizma za vrat](#)“. *Forum Radar*, 25. april 2024.

Ć, S. „[Ekonomski fakultet: Mediji u Srbiji nisu održivi](#)“. *Vreme*, 25. april 2022.

Deutsche Welle. „[Neo-Nazis and anti-fascists clash in Sweden](#).“ September 30, 2017.

Dojčinović, Stevan. „[Kriminalci i dalje profitiraju od privatizacije u Srbiji](#)“. *Balkan Insight*, 4. novembar 2011.

Dorđević, Katarina. „[Sve manje stanovnika u 95 odsto naselja](#)“. *Politika*, 3. januar 2024.

Dorđević, Katarina. „[UNFPA: Broj mladih u Srbiji smanjen za četiri odsto u odnosu na prethodni popis stanovništva](#)“. *Politika*, 12. avgust 2023.

Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Relations*. London: Pandora, 1990.

Euronews. „[Eurovision organiser vows to remove Palestinian flags or symbols](#).“ May 5, 2024.

Euronews, N1 Beograd. „[Mediji: Kuva se sporazum EU i Srbije oko litijuma](#)“. *N1 Beograd*, 20. maj 2024.

Fazlić, Mirela. „[Kome smeta Valter u Prijepolju](#)“. *Forum Info*, 11. jul 2022.

Fazlić, Mirela. „[Na godišnjicu smrti narodnog heroja – Prijepolje brani Valtera](#)“. *Forum Info*, 6. april 2023.

Free Media. „[Bošnjačke partije osudile postavljanje bilborda sa likom Draže Mihailovića](#)“. 10. oktobar 2023.

Galtung, Johan and Carl J. Jacobsen. *Searching for Peace. The Road to Transcend*. London: Pluto Press, 2000.

Galtung, Johan. *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Oslo: PRIO and London: SAGE Publications, 1996.

Glavonjić, Zoran. „[Šta je sa 24 sporne privatizacije u Srbiji?](#)“. *Radio Slobodna Evropa*, 29. oktobar 2018.

Gmizić, Dragan. „[Fantomi iz komšiluka: Država nastavlja da dodeljuje milione fantomskim organizacijama](#)“. *BIRN*, 28. mart 2024.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Gmizić Dragan i Aleksandar Đorđević. „[Kako izgleda život u urbanističkom haosu divlje gradnje](#)“. *BIRN*, 13. januar 2023.

Gočanin, Sonja. „[Srpski patrijarh 'čisti' jezik od rodne senzitivnosti](#)“. *Radio Slobodna Evropa*, 19. april 2023.

Hina. „[Italija dobija najdesnije orijentisanu vladu od Drugog svetskog rata](#)“. *N1*, 26. septembar 2022.

Hirschmann, Nancy J. “Revisioning Freedom. Relationship, Context, and the Politics of Empowerment.” In *Revisioning the Political. Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, ed. Nancy J. Hirschmann and Christine Di Stefano, 51–74. New York and London: Routledge, 2018.

Hoffman, John. *Gender and Sovereignty. Feminism, the State and International Relations*. New York: Palgrave, 2001.

Hooper, Charlotte. *Manly States. Masculinities, International Relations, and Gender Politics*. New York: Columbia University Press, 2000.

Human Rights Watch. “[Meta’s Broken Promises. Systemic Censorship of Palestine Content on Instagram and Facebook](#).” December 21, 2023.

Islamska zajednica u Srbiji, „[Ponosna na svoj hidžab – Sumeja Kujević prva pokrivena učenica O.Š. ‘Mustafa Pećanin’](#)“. 8. jun 2015.

ITU. [Measuring digital development. Facts and Figures 2023](#). Geneva: ITUPublications, 2023.

Iz Kruga Beograd. „[Kampanja ‘Za sve nas zajedno’](#)“. 4. februar 2021.

Jakovljević Gordana i Veljko Medić. Dokumentarni film „[Bol](#)“. *RTS*, 9. maj 2024.

Jorgačević, Jelena. „[Direktan prenos silovanja](#)“. *Vreme*, 8. mart 2017.

Jung, Patricia Beattie. “Abortion: An Exercise in Moral Imagination.” *Reproductive Health Matters* 1, no. 2 (1993): 84–86.

Kandić, Milana i Miroslav Stričević. [LGBT+ zajednica i njena zastupljenost u formalnom obrazovanju u Somboru](#). Beograd: Krovna organizacija mladih, 2021.

K. M. „[Bandur: Lokal patriotizam ne sme da bude kriterijum za dodelu naziva ulica](#)“. *Medijska kutija*, 15.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

avgust 2018.

Komarčević, Dušan i Marija Živanović. „[Bendovi u Srbiji nekažnjivo promovišu nacizam](#)“. *Radio Slobodna Evropa*, 13. novembar 2020.

Komarčević, Dušan. „[SPC protiv abortusa: Kad Crkva udari na prava žena](#)“. *Radio Slobodna Evropa*, 6. jun 2013.

Komarčević, Dušan. „[Za nestala dva minuta snimka u slučaju ‘Doljevac’ niko neće odgovarati](#)“. *Radio Slobodna Evropa*, 31. januar 2024.

Korać, Srđan T. „Feminističke teorije međunarodnih odnosa: akademski ‘beskućnik’ i u 21. veku“. *Međunarodni problemi*, 69, no. 2–3 (2017): 349–373.

Kovačević, Miladin, Vladimir Šutić, Uroš Rajčević i Ivana Minaeva. [Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2023](#). Republički zavod za statistiku, 2023.

Lacmanović, Vedrana. [Analiza slučajeva femicida vatrenim oružjem \(jun 2017 – jun 2020\)](#). Program Ujedinjenih nacija za razvoj, 2021.

Lazić, Miloš Z. „[‘Rekao mi je da sam napeta, da zažmurim i zamislim da mi se kupka sliva niz lice’: Fakultet bezbednosti nebezbedan za studentkinje, isplivalo optužbe na račun profesora](#)“. *Nova.rs*, 8. mart 2024.

Lerner, Gerda. *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press, 1986.

Marković, Radmilo. „[Nemanja Stajić ozakonio zgradu Dejana Stankovića dok ona još nije ni postojala](#)“. *BIRN*, 1. april 2024.

Marković, Tomislav. „[Milan Nedić i Srpska državna straža: Veličanje kvislinga u Beogradu](#)“. *Autonomija*, 18. februar 2024.

Media Ownership Monitor. Srbija. „[Najviše novca za medije bliske vlastima](#)“. 2023.

Mehonjić, Almir. „[Govor koji vrijeđa](#)“. *Danas*, 7. mart 2013.

Mijatović, Marina, Jelena Stanković i Ivana Soković Krsmanović. „[Tretman žena u ginekološko-akušerskim ustanovama](#)“. Izveštaj, Advokatska kancelarija Mijatović & Pavlović, 2022.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Minić, Aleksandar. „[Ginekološki pregled u Prijepolju pristupačan i ženama sa invaliditetom](#)“. *Forum Info*, 3. novembar 2022.

Nacionalna platforma za prevenciju nasilja koje uključuje decu. „[Kako i kome prijaviti digitalno nasilje](#)“. 10. jun 2021.

Nastevski, Aleksandar. „[Mapa srpske sramote: Svih 308 lokacija na kojima se nalaze murali Ratka Mladića po gradovima](#)“. *Nova.rs*, 14. mart 2023.

Nastevski, Aleksandar. „[Na Božić demoliran izlog Prajd Info Centra u Beogradu: Maskirani napadač nogom šutirao u staklo dok ga nije razbio](#)“. *Nova.rs*, 7. januar 2024.

N1 Beograd. „[LGBTI+ aktivista: Najčešće posle napada ne dođe do osude i zatvorske kazne](#)“. 3. mart 2023.

N1 Beograd. „[Lukić: Zadovoljna sam presudom iako se čini da je Jutka dobio malo](#)“. 10. jul 2020.

N1 Beograd. „[Policajci pretukli mladića u Beogradu jer su mislili da je gej: Prijave odbačene](#)“. 7. septembar 2023.

N1 Beograd. „[Studentkinja o Orloviću: Plašimo se da bude dekan čovek protiv kojeg postoji prijava za seksualno uznemiravanje](#)“. 7. jun 2024.

N1 Beograd. „[U Srbiji sklopljena 182 maloletnička braka samo u prošloj godini, za vanbračne zajednice podataka nema](#)“. 8. maj 2024.

N, M. „[Nikanorova kletva: Krivična prijava LGBTI+ organizacije](#)“. *Vreme*, 13. avgust 2022.

Nova ekonomija. „[Podaci o državnom poljoprivrednom zemljištu se 'skrivaju'](#)“. *Nova ekonomija*, 30. novembar 2022.

Odavić, Senka Vlatković. Insajder dokument „[Ribnikar – Škola stradanja i sećanja](#)“. *Insajder*, 1. maj 2024.

OEBS. [Anketa o nasilju nad ženama koju je sproveo OEBS: Dobrobit i bezbednost žena](#). Beč: OEBS, Kancelarija generalnog sekretara, Odsek za rodnu ravnopravnost, 2019.

021. „[Optužbe za seksualno uznemiravanje na FDU, profesor kaže da se radi o osvetničkoj kampanji](#)“. 16. jun 2021.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Pavlović, Vukašin. „Država i demokratija“. U *Savremena država: Struktura i socijalne funkcije*, ur. Vukašin Pavlović i Zoran Stojilković, 11–48. Beograd: Konrad Adenauer Stiftung, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Centar za demokratiju, 2010.

Pejčić, Ivana. „[Jačanje ekstremne desnice u Srbiji: Ko koga kontroliše?](#)“. *Novi Magazin*, 11. septembar 2022.

Pejić, Jelena Đukić. „[Budi ti antifašista, ali u svoja četiri zida](#)“. *Deutsche Welle*, 28. jun 2019.

Pejović, Branko. „[Prijepolje između Valtera i kralja Vladislava](#)“. *Politika*, 19. april 2023.

Peščanik.net. „[Ratni zločinac Draža Mihailović](#)“. *Peščanik*, 21. mart 2012.

Petrović, Predrag i Marija Ignjatijević. *Resilience to Violent Extremism in Serbia: The Case of Sanjak*. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy, 2022.

Petrović, Vanja. „[Osnaživanje žena sa invaliditetom da zagovaraju za svoja prava](#)“. *Portal o invalidnosti. Iz kruga Vojvodina*, 19. jul 2023.

Petrušić, Luka. „[Zbog čega Rio Tinto lobira za priključenje Srbije EU ‘Oće centrala da pogreši jednom, ali ne sto puta](#)“. *Radar*, 27. maj 2024.

Petrušić, Nevena. „Etički diskurs o abortusu“. U *Žene, zakoni i društvena stvarnost. Knjiga druga*, ur. Slobodanka Konstantinović Vilić i Nevena Petrušić, 7–26. Niš: SVEN, 2010.

Petrušić, Sandra. „[Bezgrešno začće kao biološka kategorija](#)“. *NIN*, 20. septembar 2023.

Plazinić, Sara. *Bezbedne*. Niš: Centar za devojke, 2023.

Plojović, Rešad-ef. „[Ponašanje prilikom rukovanja](#)“. Novi Pazar: Fakultet za islamske studije.

Put sredine. „[Stavljanje marame na glavu \(pokrivanje\) je stroga obaveza žene. Žena koja se pokrije je 24h u pokornosti Allahu](#)“. *Fejsbuk stranica Put sredine*, 27. april 2021.

Radio Slobodna Evropa. „[Građani pokušali da uklone mural Mladiću u Beogradu, pa ga precrtali srcem](#)“. 8. maj 2023.

Radio slobodna Evropa. „[Ponovo napad na prostorije organizacije ‘Žene u crnom’ u Beogradu](#)“. 12. jul 2022.

Izazovi feminističke politike
PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Radio Slobodna Evropa. „[Producenti filma 'Albanke su naše sestre' traže kažnjavanje ekstremista](#)“. 23. jun 2017.

Radio Slobodna Evropa. „[Traži se razjašnjenje Amfilohijeve izjave o čedomorstvu](#)“. 30. oktobar 2022.

Radio Slobodna Evropa. „[Trijumf Marine Le Pen nad Macronom oko usvojenog zakona o imigraciji](#)“. 21. decembar 2023.

Radojević, Vesna. „[Suđenje Aleksandru Mitroviću: Nekoliko veštačenja i jedan falsifikat](#)“. *Raskrinkavanje*, 3. jul 2019.

Rešetka. „[Grad Leskovac zabranio da na ulici bude vidno istaknut spisak žena koje su u Srbiji stradale u femicidu](#)“. 25. maj 2024.

Ristanović, Vesna Nikolić i Sanja Čopić. [Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji](#). Beograd: Viktimološko društvo Srbije, 2022.

RTS. „[Skandal u školama na Novom Beogradu: Dečaci montirali fotografije tinejdžerki i nastavnica i od njih pravili pornografski sadržaj](#)“. *Nova S*, 9. februar 2024.

RTS. „[Učenici koji su u Trsteniku nastavnicu izmakli stolicu vraćeni u klupe; Škole se sve više suočavaju sa problemom nedostatka nastavnika](#)“. *RTV*, 5. februar 2023.

R, Ž. „[Ženski monah ili monahinja: Patrijarh i Matica Srpska opet protiv rodno osetljivog jezika](#)“. *Vreme*, 16. januar 2024.

Salkanović, Aldina. „[Porodilje u Zlatiborskom okrugu: neophodno više pažnje i razumevanja](#)“. *Forum žena Prijepolja*, 8. januar 2024.

Sands, Leo. „[Sweden election: How an ex neo-Nazi movement became kingmakers](#).“ *BBC News*, September 15, 2022.

SandžakLive. „[Ammar Mešić, glumac iz Prijepolja: Pusti me da živim svoj život i slavim i Bajram i Uskrs](#)“. 12. decembar 2022.

Sargent, Alison. „['Swedish society has changed': The rise of the far-right Sweden Democrats](#).“ *France 24*, September 20, 2022.

Izazovi feminističke politike
PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Savet za štampu. „[Rezultati rada Komisije za žalbe i monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama od 1. jula do 31. decembra 2023. godine](#)“. 2024.

Share Fondacija. [Biometrijski nadzor na javnim površinama u Srbiji](#). 2022.

Share Fondacija. [Regulativa u oblasti digitalnih prava](#). 2021.

Share Fondacija. [Uvod u digitalna prava](#). 2021.

Slavković, Stefan. „[Marš desnice kroz Evropu: Antiestablišment unutar establišmenta](#)“. *NIN*, 17. februar 2024.

Srda. „[Kome trebaju mini hidroelektrane – Jesu li loša iskustva iz Prijepolja dovoljna za pametnije odluke u budućnosti?](#)“. 15. februar 2024.

Srpski narodni pokret 1389. „[Međunarodna inicijativa za zabranu abortusa](#)“.

Stefanović, Matija, Bojan Lazić, Nikola Planojević i Ana Petrović. [Prijaviš. I ništa](#). Beograd: Da se zna, 2024.

Subota, Tamara Marković. Insajder dokument „[Malo Orašje i Dubona – Mesto zločina i nezaborava](#)“. *Insajder*, 2. maj 2024.

S. Z. „[Forum stručnih srednjih škola: Novi vid nasilja nad nastavnicima](#)“. *Vreme*, 5. jun 2023.

S, Z. „[Patrijarh Porfirije u novoj ‘ofanzivi’ na rodno senzitivni jezik](#)“. *Vreme*, 28. jun 2023.

Tanjug. „[Patrijarh: Gej parada vrh nemoralnog brega](#)“. *Politika*, 15. maj 2014.

Tanjug. „[Smanjena kazna zatvora vozaču koji je na Karaburmi pregazio dečaka](#)“. *RTS*, 25. april 2023.

Tickner, Ann J. „Peace and Security from a Feminist Perspective“. In *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security*, ed. Sara E. Davies and Jacqui True, 15–25. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Tomić, Svetlana. „[Funkcionalna nepismenost – provalija koja čeka](#)“. *Danas*, 15. maj 2022.

Trajković, Gordana, Dragana Trajković i Mevlida Demić. [Stavovi nastavnika iz Vranja prema LGBT+ mladima](#). Beograd: Krovna organizacija mladih, 2021.

Tutin Press. „[Poštovana i voljena majko, suprugo, sestro, kćeri, obuci se propisno](#)“. 2021.

Izazovi feminističke politike PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Udruženje žena Peščanik. „[25 godina majskih protesta u Kruševcu protiv mobilizacije za rat na Kosovu](#)“. *Udruženje žena Peščanik*, 24. maj 2024.

UN Women. [Gender Responsive Approaches to Foreign Policy and the 2030 Agenda: Feminist Foreign Policies](#). 2023.

Veljović, Mirela. „[Susreti – Lepa Mladenović](#)“. *TV Forum*, 14. februar 2017.

Vojvođansko istraživačko-analitički centar VOICE. „[Neometano širenje mržnje](#)“. 20. mart 2020.

Vrbica, Aleksandra. „[Zašto se dešavaju fašistički napadi u Novom Sadu](#)“. *Euractiv*, 12. jul 2023.

Vukasović, Marija, Svetozar Raković i Tamara Skroza. [Hronika napada i pritisaka na novinare u 2017](#). Beograd: Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS), 2017.

Wezeman, Peter D, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Nan Tian, and Siemon T. Wezeman. [Trends in International Arms Transfers, 2018](#). SIPRI Fact Sheet, 2019.

Yle News. „[Wednesday’s papers: Neo-nazi training, employment discrimination, fighting swans](#).“ June 10, 2020.

Zaharijevski, Dragana S, Danijela Gavrilović i Nevena Petrušić. „Stavovi prema rodnoj ravnopravnosti nastavnog osoblja Univerziteta u Nišu.“ U *Rodna ravnopravnost na Univerzitetu u Nišu: stanje i perspektive*, ur. Nevena Petrušić, Danijela Gavrilović i Dragana S. Zaharijevski, 147–197. Niš: Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, 2023.

Zdravković, Ana, Nikolina Tomašević i Staša Ivković. „[Telegram iza senke: incest, dečija i osvetnička pornografija](#)“. *Oснаžene*, 2024.

Zirojević, M. „[Ruska stranka protiv ulice Dragiši Cvetkoviću u Nišu](#)“. *Južne vesti*, 14. avgust 2018.

Zoomer. „[Online zlostavljanje i proganjanje devojaka iz Batajnice još uvek bez adekvatne reakcije nadležnih organa](#)“. 29. avgust 2023.

Z.S./N1. „[Zlostavljanje devojčice u školi u Toponici kvalifikovano kao silovanje](#)“. *Vreme*, 13. maj 2024.

Izazovi feminističke politike
PODSETITE NAS ŠTA TO BEŠE BEZBEDNOST

Žene u Crnom. „[Stop militarizmu – za društvo bez oružja, vojske, nasilja i zločina](#)“. 13. jun 2011.

Živanović, K. „[Zašto se i dalje utvrđuje ko je odgovoran za objavljivanje spiska dece iz ‘Ribnikara’?](#)“. *Danas*, 22. jun 2023.

ИВАНЧЕВИЋ, Тамара, 1993-

Izazovi feminističke politike : podsetite nas šta to beše bezbednost / Tamara Ivančević. - Beograd : Udruženje Feministički kulturni centar BeFem, 2024 (Beograd : Draslar list). - 62 str. ; 21 x 21 cm

Tiraž 250. - Bibliografija: str. 52-62.

ISBN 978-86-906756-0-9

а) Студије рода -- Феминизам б) Друштвене прилике -- Србија в) Насиље

COBISS.SR-ID 150236169

